

מרקסיזם, חופש והמדינה

מאת מיכאיל באקונין

תרגום מרוסית לאנגלית ועריכה: ק. ג. קנאפיק [K. J. Kenafick]

תרגום מאנגלית לעברית: [אייל רוזנברג](#)

לזכרו של ג. ו. (צ'אמי) פלמינג [J. W. Fleming]
אשר, במשך קרוב לשישים שנה
תמך והחזיק בשאיפה לחירות
בפורום האויר הפתוח של גדת-היארה [Yara Bank]
במלבורן, אוסטרליה
-ק. ג. קנאפיק

פורסם לראשונה ב-1950 ע"י [Freedom Press](#). נסרק והומר ל-HTML ע"י ג'ג אלט (galt@facility.cs.utah.edu) ב-15 בינואר 1996. במהדורת Freedom Press מ-1984 לא נמצאה הודעת זכויות-יוצרים. כל התמליל להוציא הערות-התחתית, ההקדמה והביוגרפיה נכתבו ע"י מיכאיל באקונין ותורגמו ע"י קנאפיק. המתרגמים והעורכים השתדלו להימנע מלהחדיר טעויות כלשהן לתוך התמליל, אך השימוש החורג-מן-המוסכמות במגוון מונחים טעוני משמעות והקשר מבטיח, למרבה הצער, כי בתרגום כפול יאבד הרבה מן הכוונה המקורית ויתווסף משהו משל המתרגמים... עם הקוראים הסליחה.

תוכן העניינים

- [מבוא](#)
- [חיוו של באקונין](#)
- 1. [הקדמה](#)
- 2. [אידיאולוגיה מרקסיסטית](#)
- 3. [המדינה ומרקסיזם](#)
- 4. [אינטרנציונליזם והמדינה](#)
- 5. [מהפכה חברתית והמדינה](#)
- 6. [פעולה פוליטית והעובדים](#)
- [נספח](#)

חירות לכל, וכבוד טבעי לחירות זו: כאלו הם התנאים החיוניים לסולידריות בינלאומית.
- באקונין

הקדמה

בספרי מיכאיל באקונין וקארל מרקס, הצהרתי בהערות-תחתית כי אני מתעתד להביא שוב לדפוס קטעים מסויימים פרי-עטו של באקונין בספרון שייקרא *מרקסיזם, אנארכיזם והמדינה*. פרסום זה הינו הגשמה של אותה כוונה; שיניתי, עם זאת, את הכותרת במעט, שכן במחשבה נוספת, חשתי כי באקונין עוסק כאן בעניינים רחבים ועמוקים יותר מאשר ערכה של פילוסופיה פוליטית אחת מול אחרת. הוא עסק בשאלה הכוללת של חופש האדם ביחס לחברה, לקהילה.

שאלה זו הינה השאלה הראשה של דורנו. בפתרונה תלוי גורל המין האנושי; שכן אם תהא התשובה לשאלת חרותו של האדם ביחס לקהילה התשובה הטוטליטרית, שאין לו כלל חופש כזה, אזי אכן הגיע מצעד הקידמה האנושית אל סופו. וסוף זה, בזכרנו את נסיבות העידן האטומי, יכול להיות מלווה רק במלחמה והרס אוניברסלי.

בחלקים רבים של כתביו, הציג באקונין את דיעותיו על הטבע והאפשרויות הטמונות בחירות האנושית – אותה הבדיל הבדל חד מאגואיזם ואינדיבידואליזם המרוכז-בעצמו. להוציא זו המופיעה בעמוד הראשון של הקטעים המצוטטים, אולי ההגדרה הטובה ביותר אותה הוא נותן מצויה בפסקה הבאה:

"אנו מבינים, במילה 'חירות', מחד, את הפיתוח, במידה המושלמת ביותר האפשרית של כלל היכולות הטבעיות של כל פרט, וכן, מאידך, את חירותו, לא ביחס לחוקים טבעיים וחברתיים אלא ביחס לכל החוקים הכפויים בידי רצונות אנושיים אחרים, אם קולקטיביים ואם יחידניים.

"כאשר אנו דורשים את חירותם של ההמונים, איננו דורשים כלל לבטל אי-זו מן ההשפעות הטבעיות של כל פרט או כל קבוצת פרטים המשפיעים עליהם. מושא רצוננו הינו הפסקתן של ההשפעות המלאכותיות, שמתוך-סמכות, החוקיות, הרשמיות." (מיכאיל באקונין וקארל מרקס, עמ' 300)

בחזון זה של חרות קשורה תפיסתו של באקונין את הסמכות, אותה אין הוא מזהה כלל עם התארגנות ומשמעת-עצמית, אותם, כשהם לעצמם, הוא רואה כרצויים ביותר. כוונתו ב'סמכות' – הזכות לצוות או לכפות משמעת – נחשבה בעיניו לבעלת מקור דתי. הרעיון הסמכותני לפיו זוהי *חובתנו* לציית לסמכות, גזור, לפי התיאוריה שלו, ממקור דתי, אפילו כאשר נוטל מקור זה לעצמו אצטלות פוליטיות מאוחר יותר. מכאן נובעת התנגדותו לדת, התופסת מקום חשוב בכתביו, במידה רבה יותר מאשר אצל המרקסיסטים, והמובעת לעתים גם באלימות רבה.

ישנה גם סיבה נוספת לביקורת הדת והכנסיות הנמצאת בתכיפות כה רבה בכתביו – הקשר הקרוב בין דת והמדינה, סימן-ההיכר של הפילוסופיה ההיגליאנית נגדה מרד באקונין. גייד [Gide] וריסט [Rist] מציינים: "המדינה, לפי היגל, הינה אלימות הרוח המממשת עצמה בתודעת העולם, בעוד הטבע הינו ביטוי לאותה רוח ללא התודעה, *זהות שניה* – רוח נתונה במוסרות. האל הנע בעולם עשה את המדינה לאפשרית. יסודה הוא בכוח התבונה המממשת עצמה ברצון. חיוני שלא לתופסה רק כמדינה נתונה כלשהי או כמוסד מסויים, אלא לתפוס את מהותה, את רעיון קיומה, כהתגשמות האל. כל מדינה, מכל סוג אפשרי, חולקת במהות אלוהית זו." (היסטוריה של דוקטרינות כלכליות, עמ' 435)

זיהוי קרוב זה של רוח האל ורוח המדינה הינו סיבה מספקת לצורך אותו ראה באקונין, אויב המדינה, לתקוף את הדת. כך הכותרת 'אלוהים והמדינה', אותה העניקו עורכים מאוחרים לקטע מכתביו, מתאימה היטב. המרקסיסטים, מאידך, הינם מן הדוגלים במדינה, וכנושאי נס הסמכות, לא מצאו כל צורך לתקוף התקפה חזיתית את הדת, ונתקלו בהתאם לכך במידה פחותה הרבה יותר של עוינות מצד הקרובים ברוחם לדת מאשר נגזר על האנארכיסטים לחוות.

הדעות עלולות שייחלקו בקרב התנועה הסוציאליסטית עצמה לגבי החשיבות היחסית אשר יש ליחס לדיון בשאלות הדתיות; אך העניין נזכר כאן רק כדי להסביר את גישתו של באקונין ולהראות כי חלה בו התפתחות לוגית, בין אם הייתה זו הטקטיקה הראויה ביותר ובין אם לו, בין אם היו הנחות היסוד בדיון כזה נכונות ובין אם לאו.

כפי שיצויין בפרוטרוט בביוגרפיה שבהמשך, הקטעים הנדפסים בכרך זה לקוחים בעיקר מאותם כתבים של באקונין על מחלוקתו עם מרקס, ולפיכך שייכים לשנים 1870-1872; אך הקטעים העוסקים בטבע ובמאפייני המדינה בכלל בעיקר מ-פדרליזם, סוציאליזם ואנטי-תאולוגיאניזם שנכתב ב-1867, והמבוסס, כפי שמצביעה הכותרת, על אותו קשר קרוב, בעיני רוחו, בין המדינה ודת. אין זו אך שאלת הקשר בין דוקטרינות מרקסיסטיות לאלו של חופש ושל המדינה, הנידונות באריכות כה רבה בעמודים הבאים, המעניקה להם עניין וחשיבות, אלא גם האור אותו הם מטילים על המערכת המתקיימת כיום [ב-1950] ברוסיה הסובייטית, ואשר מתקראת 'סוציאליסטית' ו-'דמוקרטית', בעוד היא, במציאות, לא זו ולא זו, אלא במהותה קפיטליסטית וטוטליטרית, או, כפי שהביע זאת באקונין בקטע המצוטט בהמשך, "כל העבודה מבוצעת בשירות המדינה". באקונין הראה בשנות השבעים המוקדמות של המאה ה-19 כי מערכת כזו הינה תוצאת-חובה של ניסיון לשנות את החברה על בסיס סמכותני; קיומה, באמצע המאה ה-20, של תופעה מבשרת-רעות כמו הממשל הסובייטי, הוכיח את דבריו כנכונים מן המסד עד לטפחות. במילותיו של ידידו ושותפו-לדרך, ג'יימס גיום [Guillaume], "כיצד ניתן לרצות כי חברה שוויונית וחופשית תפתח מאירגון סמכותני? אין הדבר אפשרי."

--ק. ג'. קנאפיק
מלבורן, 1950.

חייו של באקונין

מיכאיל אלכסנדרוביץ' באקונין נולד ב-30 במאי, 1814, במחוז הרוסי טבאר [Tvar]. הוא היה הבן הבכור של דיפלומט בדימוס, אשר נמנה עם האצולה הרוסית העתיקה. מיכאיל הצעיר העביר את ילדותו באחווה המשפחתית, ורכש שם עומק-השקפה אל תוך המנטאליות האיכרית, המשתקף בכתביו המאוחרים יותר.

בגיל 15, לאחר חינוך-בית ראוי בידי מורים פרטיים, נשלח לסט. פטרבורג להתכונן ולהיכנס לבית-הספר לתותחנות. לאחר 5 שנות לימודים צבאיים, הושם כסגן-משנה לגדוד שהוצב בפולין; אך החיים המונוטוניים של מוצב מרוחק הוכחו עד-מהרה בלתי-ניתנים-לעיכול לאריסטוקרט צעיר, חברותי ופעלתני זה. הוא ויתר על תפקידו ועל הקריירה הצבאית כולה ואימץ, במקומה, קריירה של סטודנט במוסקבה.

נעוריו ובחרותו של באקונין עברו עליו תחת עריצות הברזל של הצאר ניקולאי הראשון, הריאקציונרי באופן העקבי ביותר שידעה רוסיה מעולם והדכאני באופן הנוקשה ביותר עד לדיקטטורה של יוסף סטאלין. תחת משטר זה, כל סוג של ליברליזם, אפילו המתון ביותר, אם בפוליטיקה, בספרות או בדת, דוכא באכזריות. רק בפילוסופיה לבדה נדמה היה להימצא סיכוי כלשהו לדיון, ואלו, אשר לו היו בארצות המערב היו מפנים את תשומת-ליבם לפוליטיקה, הקדישו את תשומת-ליבם ברוסיה לפילוסופיה. באקונין היה אחד מאלו, ולמעשה בזמן זה עניינו בפוליטיקה הסתכם, כך נראה, בלא-כלום. הפילוסופים האהובים עליו היו פייכטה והיגל; מן הראשון למד כי חופש, חירות, עצמאות היוו את הביטוי הנעלה ביותר של חוק מוסרי; מן האחרון, הפילוסוף הדומיננטי של אותה העת, רכש ידיעה של התפיסה הדיאלקטית, לפיה הכל בחיים ובהיסטוריה מהווה תהליך של השלמה בין ניגודים על מישור גבוה יותר – או, כפי שביטא זאת היגל, תיזה, אנטי-תזה וסינתזה. מכאן נבעה באופן טבעי תיאוריה של התפתחות היסטורית.

חמש שנים מחייו של באקונין (1835-1840) עברו בלימודי הפילוסופיה במוסקבה, ואחר נסע לברלין, לרכוש מידע נוסף על מושא-עניינו ממקור הנביעה. האוירה הפוליטית והאינטלקטואלית בגרמניה, על אף היותה ריאקציונית בהשוואה לאילו בצרפת ובאנגליה, הייתה כמעט פרוגרסיבית בהשוואה לזו ברוסיה, ואחדים מחסידיו הצעירים של היגל החלו מפתחים רעיונות רדיקליים מן הדוקטרינה-של-הדיאלקטי שלו. בולט ביניהם היה לודוויג פיורבאך, שספרו *מהות הנצרות* נקט גישה מטריאליסטית במובהק, ולמעשה, אתאיסטית. הספר המיר אינטלקטואלים צעירים רבים לצד השקפתו, וביניהם היו קארל מרקס, פרידריך אנגלס ומיכאיל באקונין. האבולוציה האינטלקטואלית של האחרון החלה עתה – האבולוציה אשר עתידה להפוך אותו מנתין אורתודוקסי של הצאר למטריאליסט, לסוציאליסט מהפכן ולאנארכיסט.

ב-1842 עבר לדרזדן שבסקסוניה ובאוקטובר פירסם ב-*Deutsche Fahrbuecher* של ארנולד רוגה [Ruge] מאמר שכותרתו "ריאקציה בגרמניה" שהוביל למסקנות מהפכניות ושהסתיים במילים שהפכו ידועות: "הבה נשים מבטחנו ברוח הנצחית ההורסת ומשמידה, רק משום שזוהו המקור הבלתי-נדלה והיצירתית-תמיד של כל החיים. התשוקה להרס הינה גם-היא תשוקה יוצרת."

בעוזבו את סקסוניה, שהפכה חמה מכדי להכילו כתוצאה ממאמר זה, עבר באקונין ב-1843 לשווייץ. כאן התוודע אל וילהלם וייטלינג [Weitling] וכתביו. אדם זה היה קומוניסט גרמני שהתחנך חינוך-עצמי, שהטיף למהפכה ולסוציאליזם בביטויים המהוויים בשורת-קדם לאנארכיזם המאוחר יותר. הוא אמר, לדוגמה: "לחברה המושלמת אין כל ממשלה אלא מינהל בלבד, אין כל חוקים אלא התחייבויות בלבד, אין כל עונשים אלא אמצעי תיקון בלבד." סנטימנטים אלו השפיעו השפעה משמעותית על באקונין אוהב-החירות. אך הם הביאו למאסרו של וייטלינג, וכאשר שמע הממשל הצארי על קשרו של באקונין עימו, זומן האיש הצעיר חזרה לרוסיה. הוא סירב ללכת, והוצא אל מחוץ לחוק. הוא עבר לבריסל לתקופה קצרה ואז, מוקדם בשנת 1844, לפריס.

לשהותו של באקונין בפריס הייתה השפעה מכרעת על התפתחותו האינטלקטואלית. כאן פגש שני אנשים אשר השפיעו על מחשבתו רבות. שניים אלה היו קרל מרקס ופייר-ג'וזף פרודון. באקונין התדיין פעמים רבות עם מרקס בתקופה זו, ולמרות שהתרשם עמוקות מגאונותו האמיתית של ההוגה הגרמני, מלמדנותו ומן הלהט והאנרגיה המהפכניים שלו, הוא נרתע מיוהרתו, מן האגואיזם שלו ומקנאתו. פגמים אלו היה באקונין עצמו חסר לחלוטין, והבדל מזג

זה לבדו הקשה על שני אישים דגולים אלו להסתדר יחד, אפילו לא היו דיעותיהם שונות אלו מאלו בתחומים רבים, ואפילו לא היו ההשפעות החיצוניות מרעילות בכוונה את יחסיהם בזמן מאוחר יותר.

אך בתקופה זו של שנות ה-1840 ההבדלים ביניהם לא בשלו עדיין, ובאקונין השכיל רבות, ללא ספק, ממרקס לגבי דוקטרינת המטריאליזם ההיסטורי, המהווה מרכיב כה חשוב בעבודותיהם של שני הוגים סוציאליסטיים גדולים אלו.

מפרודון למד בתקופה זו אפילו יותר מאשר ממרקס. בזה הקודם ניתן לראות את אבי האנארכיזם המודרני, שכן הוא דחה מכל וכל את עצם מושג הסמכות, הן בפוליטיקה והן בדת. בהשקפותיו הכלכליות, קידם הוא תפיסה בשם 'מיוטואליזם' [Mutualism], בה שיחק בנק לאומי את התפקיד החשוב ביותר, בנק המבוסס על ביטחונם ההדדי של כל אלו העוסקים בייצור. באקונין לא הרחיק לכת עם רעיון זה, שכן הוא התרשם יותר מן הכלכלה המרקסיסטית, והטיף למערכת של קולקטיביזם, אך הוא העריך הערכה רבה את רוח החירות שנשמה בכל כתביו ודבריו של פרודון, ובהקשר זה הציב אותו מעל מרקס, עליו אכן אמר כי רוח החירות חסרה בו; הוא נותר מכף-רגל ועד ראש סמכותן.

לקראת סוף 1847, באקונין גורש מפריס על נשיאת נאום המטיף לחופש לפולין, אשר הסב מורת-רוח כה רבה לממשל הצארי עד כדי כך שלחץ על הממשל הצרפתי לנקוט צעדים נגדו. הוא בילה מספר חודשים בבריסל, אך מהפכת פברואר 1848, אשר הדיחה מכסאו את המלך לואי פיליפ והקימה את הרפובליקה השנייה, אפשרה לבאקונין לחזור לפריס, והוא לקח חלק נכבד בהפגנות הפוליטיות של אותם ימים. אך עד-מהרה החל נמשך בידי התנועות המהפכניות העולות במרכז אירופה. בפראג השתתף בהתקוממות קצרה, ובמאי 1849 באחת נוספת בדרזדן. זו הביאה למעצרו, ולבסוף להסגרתו לרוסיה, אשר תבעה אותו כפושע-נמלט. הוא עבר שמונה שנים נוראיות כלוא בבידוד, והיה זה רק מותו של ניקולאי הראשון חסר-הרחמים ועלייתו של אלכסנדר השני שאיפשרו למשפחתו להשיג את שחרורו. הוא בילה ארבע שנים נוספות תחת מעקב בסיביר, שם התחתן. לבסוף, ב-1861, ברח על כלי-שיט אמריקני שהפליג ליפן, ובסוף אותה שנה הגיע ללונדון.

בלונדון פעל זמן-מה יחד עם אלכסנדר הרצן [Herzen], הליברל הרוסי, בפרסומיו המופנים לעם הרוסי, עזב לזמן-מה לנסות לסייע בהתקוממות פולנית, ואז השתקע באיטליה. כאן נתקל בלאומנות הממוקדת-בדת של מאצ'יני, אדם אשר העריך מאוד באופן אישי (לאחר שפגשו בלונדון), אך אשר מרעיונותיו סלד סלידה עמוקה. חוויה זו הובילה אותו להדגיש את היסודות האנטי-פטריוטיים והאנטי-דתיים ברעיונותיו-שלו, אשר עד תקופה זו של אמצע שנות ה-1860 הפכו כבר לאלה שייודעו מאוחר יותר כ-'אנארכיזם'. ב-1867 הלך לז'נבה להשתתף בקונגרס הפתיחה של הליגה לשלום ולחופש, גוף בורגני בו סבר כי ניתן לעשות שימוש למטרות תעמולה סוציאליסטית. עד-מהרה מצא כי אין הדבר אפשרי (רעיונותיו, כפי שנפרשו במאמר שכותרתו 'פדרליזם, סוציאליזם ואנטי-תיאולוגיאניזם', היו רדיקליים מדי), ובמקום זאת התרכז באינטרנציונל [International Working-men's Association] הראשון, אשר נוסד בעיקר הודות למאמציו של מרקס, ב-1864. בעזיבתו את הליגה לשלום ולחופש, באקונין וחבריו יצרו את ברית הדמוקרטיה הסוציאליסטית, וגוף זה הגיש עתה בקשה להצטרף לאינטרנציונל. הבקשה העלתה את חשדו של מרקס, שחש רכושנות קנאית לגבי האינטרנציונל והפגין אנטיפתיות של אדם המקנא-לגרמניה לכל דבר המגיע ממי שהוא רוסי. ההצעה הראשונית נדחתה, אם כן, והברית הורשתה להיכנס רק בחלקים, וכאשר פורקה כגוף נפרד (יולי, 1869).

בספטמבר אותה שנה נערך קונגרס של האינטרנציונל בבאזל. הקונגרס הציג גישה חיובית להשקפתו של באקונין כי יש לבטל את מוסד הירושה, ודחה את השקפותיו של מרקס בנושא זה. המאורע היווה את תחילת השבר בין מרקס וחסידיו מחד ובאקונין וחסידיו מאידך. הייתה זו, ביסודו של עניין, מחלוקת על תפקיד המדינה בתוכנית הסוציאליסטית. ההשקפה המרקסיסטית הייתה, בעיקרה, כי יש לעשות שימוש במדינה לחולל ולבסס סוציאליזם; השקפתם של הבאקוניניסטים (אשר בתקופה זו החלו להיות מכונים 'אנארכיסטים') הייתה כי יש לבטל את המדינה, וכי לעולם, בשום צירוף-נסיבות, לא ניתן להשתמש בה להשיג סוציאליזם או כל סוג של צדק חברתי אחר עבור העובדים.

מחלוקות אלו התפשטו במהירות בכלל האינטרנציונל, כשהן מעמיקות ומוחרפות בשווייץ (בה ישב באקונין אותה עת) בידי מהגר רוסי בשם אוטין [Utin], אשר בהשתמשו בשיטות של רצח-אופי הרעיל את מוחו של מרקס, שהיה כבר קנאי ונקמני, עוד יותר נגד באקונין. האחרון סלד בצדק ממסע ההכפשות אשר הוחל עתה נגדו, אך מזגו היה נוח ונדיב מול הטקטיקות של מרקס (שהיוו נבואה של שיטות 'קומוניסטיות' מאוחרות יותר), והוא המשיך והכיר בגדולתו של מרקס כסוציאליסט וכהוגה. הוא אף החל באותה עת בתרגום לרוסית של *הקפיטל* של מרקס, ספר אותו העריץ הערצה רבה, ותמך באופן נלהב בדוקטרינות הכלכליות המוצגות בו.

בראשית 1870, באקונין היה עסוק בעיקר בניסיון לעורר את העם הרוסי להתקוממות. פעילות זו נעשתה בשיתוף עם מהפכן פנאטי צעיר בשם סרגיי נצ'ייב [Sergei Nechayev]. האחרון ביצע רצח פוליטי ברוסיה, והונה את באקונין להביע את הסכמתו למעשה. הוא אף פרסם 'מדריך' [catechism] מהפכני, אשר לעיתים קרובות יוחס בטעות לבאקונין, ואשר הטיף לטקטיקות אלימות ובלתי-מוסריות ביותר נגד החברה הקיימת. ראיות פנימיות מראות כי לא ייתכן כי הכותב הוא באקונין, שכן הלה לא קידם דיעות כאלו; כאשר התוודע, לבסוף, לחוסר-עכבותיו של נצ'ייב, ניתק עימו קשר. נצ'ייב, בחזקת פושע-נמלט, הוסגר מאוחר יותר לרוסיה ומת בכלא. כל הפרשה גרמה לבאקונין מידה רבה של נזק, בהותירה לו, בשל קישורו לנצ'ייב, מוניטין של אלימות וחוסר-מוסריות אשר לא היה במקומו.

המלחמה הצרפתית-גרמנית אשר פרצה ביולי 1870 הובילה לכתיבתן של עבודותיו החשובות ביותר של באקונין. הוא קיווה למהפכה חברתית מצד האיכרים והעובדים, הן כדי להדיח את משטרו הריאקציונרי של נאפוליאון השלישי והן כדי להדוף את הפולשים הגרמניים תחת הנהגתו של ביסמרק. בכוונה לעורר תנועה כזו, כתב הוא *מכתב אל הצרפתים*, ובספטמבר, לאחר נפילת האימפריה השנייה והקמתה של הרפובליקה השלישית, בא לליון לפתוח בהתקוממות אנארכיסטית. בשל חוסר-נחישות ותמיכה ממנהיגי העובדים עצמם, למרות דרישתו של באקונין לפעולה נמרצת, נכשלה התנועה לאחר הצלחה רגעית, והוא ברח למרסיי, ומשם חזרה ללוקרנו, המקום ממנו יצא לליון.

אסון זה הותיר מרירות ודיכאון עמוקים בבאקונין. הוא איבד כל אמון בבורגנות מאז פנייתם להתנכל לעובדים במהפכות 1848, אך עתה אפילו העובדים הציגו ריפיון, והוא נעשה פסימי מאוד לגבי עתידם. בהתעלותו מעל אירועים אלו, כתב עתה את יצירתו החשובה ביותר, *אימפריית-המגלב הגרמנית והמהפכה החברתית*. הכותרת רימזה על קשר בין מגלבו של הצאר הרוסי לבין גרמניה החדשה של ביסמרק ווילהלם הראשון לדיכוי המהפכה החברתית. היצירה הפכה עבת-כרס, בטפלה בהרחבה במגוון נושאים פוליטיים, היסטוריים, כלכליים, דתיים, פילוסופיים, מטאפיזיים, אתיים ואפילו אסטרונומיים, שכן כנספה כתב באקונין הקדמה לרעיונות לגבי מערכת הטבע בהם החזיק, אשר היוו מטריאליזם עקבי וצרוף. היצירה הידועה כ-'אלוהים והמדינה' אינה אלא קטע מדרך גדול זה, אשר אכן מהווה את ה-'מאגנום אופוס' של

באקונין, ה-'צוואה' [testament] שלו, כפי שקרא לה. הוא עסק בכתיבת היצירה באופן מקוטע, מסוף 1870 עד תום 1872, ואף לא הצליח לסיימה. (חלקים ממנה, שנכתבו בנובמבר ודצמבר 1872, מצוטטים באריכות בתמליל זה.)

הקומונה הפריסאית של מרץ-מאי 1871 עניינה אותו עניין רב, למרות שלא היו לא עוד אשליות לגבי ניצחון לעובדים בעתיד הקרוב. הוא גרס, עם זאת, כי אירועי הקומונה נתנו הצדקה מעשית לתיאוריות שלו כנגד אלו של המרקסיסטים, ונדמה כי לימוד פרק זה של ההיסטוריה מאמת טענה זו. באותה שנה, 1871, הוא התפלמס עם מאציני [Mazzini], אשר תקף הן את האינטרנציונל והן את הקומונה, את הראשון כאנטי-לאומי ואת האחרונה כאתאיסטית, ולפיכך שתיהן מתועבות בעיני הלאומיות הדתית של מאציני. באקונין, בכבוד אך בנחישות, ענה במנשר הקרוי *התיאולוגיה הפוליטית של מאציני* אשר זכה לתפוצה רחבה באיטליה והשפיע רבות על מעמד העובדים האיטלקי, אשר ספג במידה רבה רעיונות אנארכיסטיים. גם בספרד הניבו רעיונותיו של באקונין פירות, ובמידה פחותה יותר – גם בצרפת.

ב-1872 העסיק אותו הקונגרס המתקרב של האינטרנציונל בהאג. התכנסות זו, אשר נערכה בספטמבר, 'הוגדשה' בידי המרקסיסטים באופן שאינו זר כלל לטקטיקות 'קומוניסטיות' שיוודעו לשמצה מאוחר יותר. הטקטיקה הנודעת בה-במידה של רצה-אופי ננקטה גם היא ע"י מרקס, לדרעונו, ובאקונין וידידו ושותפו הקרוב אליו, ג'יימס גיום, הוצאו מן האינטרנציונל, אשר מקום-מושב הראשי הועתק אותם ימים לניו-יורק, כדי למונעו מליפול לידי האנטי-מרקסיסטים, אשר היוו רוב משמעותי באינטרנציונל. האירגון קמל עד-מהרה בביתו הזר ומת; אך האנארכיסטים ייסדו אינטרנציונל חדש בשווייץ, וזה שרד עוד שנים מספר, גם לאחר מותו של באקונין עצמו.

הוא התבסס על רעיונות של באקונין כי על האינטרנציונל של העובדים להיות התקשרות גמישה של קבוצות לאומיות אוטונומיות לחלוטין, המקדיש עצמו רק למאבק הכלכלי, בסתירה לניסיונו של מרקס להופכו למכשיר ריכוזי ביותר והנשלט-בנוקשות של תמרונים פוליטיים – שינוי שהושג מאוחר יותר על-ידי לנין באינטרנציונל השלישי.

כדי למצוא ערוץ-ביטוי לטענותיו ולהסביר את גישתו כלפי מרקס והמרקסיזם, כתב באקונין מכתב ארוך לעיתון המתפרסם בבריסל, *חירות* [Liberte], וחלקים גדולים ממכתב זה נדפסו בדפים להלן.

ב-1873 פרש באקונין רשמית מפעילויותיו הפוליטיות. בריאותו נפגעה לצמיתות במהלך שהותו ארוכת-השנים כאסיר כלוא בבידוד בבתי-הכלא הרוסיים, ולמרות היותו אדם גדול-מימדים, חזק ואנרגטי, היה הוא עתה זקן מכפי שנותיו.

הוא חזר מפרישתו, עם זאת, בפעם האחרונה במאי 1874, להוביל התקוממות במחוז בולוניה שבאיטליה; אך זו הייתה כשלון מוחלט. היא נועדה כהפגנה פוליטית, בהתאם לראייתו של באקונין כי על פעולות כאלו לשמש אמצעי של עירור עניין הציבור. לא היה לו אמון כלשהוא בשימוש בפעולה פוליטית (במובן הצבעה בבחירות לפרלמנט ובמשאל-עם) מאז המהפכות שנקטעו-באיבן של 1848, ולאחריהן – בגידת הבורגנות בעובדים ובדמוקרטיה עצמה. הוא הסכים עם ההיגד של פרודון (שתולדתו באותם אירועים) כי מתן-זכות-הצבעה [suffrage] כללית מהווה מהפכת-נגד [counter-revolution].

לדוקטרינה שלו לא היה דבר משותף עם הטקטיקות הניהיליסטיות של התקפות-פצצה לשם פרובוקציה ומעשי התנקשות אשר, לאחר מותו, אומצו בידי מספר אנארכיסטים ונעשה בהן שימוש להכפשת התנועה. הוא האמין באירגון המוני, בסולידריות, ועבורו היווה האינדיבידואליזם אידיאולוגיה בורגנית – תירוץ לאגואיזם ותו לא. חירות אמיתית יכולה להיות מושגת רק דרך החברה.

באקונין היה, במילים אחרות, סוציאליסט, או כפי שנהג להתכנות – קולקטיביסט, אך הסוציאליזם שלו היה זה של האסכולה החירותנית [libertarian], והוא שלל מפורשות את הסמכות, ומעל לכל – את המדינה. במובן זה היה הוא חסיד הדוקטרינה של פרודון, לא של מרקס. המערכת לה הטיף אכן מורכבת מפוליטיקה פרודונית וכלכלה מרקסיסטית.

באקונין מת בברן, ב-1 ביולי 1876, ונקבר בבית-הקברות שם. שבעים שנים לאחר מותו בדיוק, ב-1 ביולי 1946, עמדה התכנסות בינלאומית של אנארכיסטים לצד קברו לרחוש כבוד לזכרו.

המסר אשר באקונין ניסה, יותר מכל, להעביר היה כי רק העובדים יכולים לשחרר את העובדים; במילים אחרות, הוא ביקש לעורר את הפעילות-העצמית של מעמד העובדים. הוא לעולם לא התעייף מלצטט את הסיסמה המהוללת של האינטרנציונל הראשון: "האמנסיפציה של העמלים חזקה עליה שתהא מעשם של העמלים עצמם", והוא הוציא בפירוש מכלל מושג ה-'עמלים' את אותם עובדים-לשעבר אשר, בזכיייתם בהנהגת תנועת פרולטריון, פועלים להפוך עצמם לאדוניה. אך הוא ביקש את ניצחון האנושות – מושג אותו שאל מן הפילוסוף הגדול של הפוזיטיביזם, אוגוסט קומט [Comte] – התפתחות אנושית מלאה של כל בני-האדם בתנאי חירות ושיוויון.

עבורו, לא ניתנת מטרה זו להשגה בשיטות אותן הגה מרקס, ובדפים להלן, נתן הוא תמונה של תחזיתו לגבי אופיה של המדינה המרקסיסטית. הדימיון המצמרר בין תמונה זו לבין רוסיה של ימינו [1950] נובע מהעובדה כי לנין, בעצמו תוצר של המשטר הצארי העריץ, ייחס חשיבות רבה למאפיינים הסמכותניים של המרקסיזם, בניגוד ליסודות הדמוקרטיים יותר של האנארכיזם. באקונין הניח כי, בפועל, היסודות הסמכותניים במרקסיזם ימשלו, עת יתממש, בכיפה, והנחתו סופה שהתאמתה.

ברור, למרות הבדלים אלו, כי למרקסיזם ולבאקוניניזם רב המשותף, ובאקונין עצמו לא כשל מלהצביע על כך בדפים להלן. שתי המערכות נוסדו על רעיון המטריאליזם ההיסטורי, שתיהן קיבלו את מאבק המעמדות, שתיהן היו סוציאליסטיות במובן היותן מתנגדות לרכוש פרטי בתחום אמצעי-הייצור. הן נבדלו בסירובו של הבאקוניניזם לקבל את המדינה בכל צירוף-נסיבות שהוא, בדחייתו את פוליטיקת המפלגה ואת הפעולה הפרלמנטרית, ובהיותו מבוסס על עיקרון החירות ועל ההתנגדות לעקרון הסמכות; ואכן, זוהי רוח זו של חירות (ולא אינדיבידואליזם) המבחינה את באקונין, ובאור זה יש לקרוא את ביקורתיו על מרקס ועל המרקסיזם. הוא החזיק בהכרה האינסטינקטיבית כי אף אדם יכול שיהיה משוחרר אלא על-ידי עצמו.

עד לזמננו, עם זאת, שחרורם של העובדים לא הושג באף מקום, לא בשיטותיו של באקונין, אף לא באלו של מרקס (ובודאי לא ברוסיה הסובייטית); אך היום הגורמים המיליטנטיים יותר בשמאל ובתנועה הסוציאליסטית האנטי-סטאליניסטית מתחילים לייחס לתורתו של באקונין משקל רב יותר מאשר יחסו לה המרקסיסטים אי-פעם בעבר; וכמה מהם מתחילים לחוש כי,

אחרי ככלות הכל, ייתכן והיה משהו בדבריו. אם, לפיכך, התנועה הסוציאליסטית, בהיבטיה המיליטנטיים והמהפכניים, מבקשת להמשיך להתקיים ברחבי העולם, ייתכן כי התאוריות הפוליטיות של מרקס יפנו מקום לאלו של באקונין, וכי בסופו של יום זה האחרון יגבר כמקור ההשראה של הסוציאליזם המיליטנטי והדמוקרטי.

[כאן נמצא מידע נוסף על באקונין ו**אנרכיסטים וחירותנים שמאליים בולטים** אחרים]

פרק ראשון

הקדמה

אני מבקש נלהב של האמת, ואויב נלהב לא פחות של יצירי-הדמיון הממאירים הנמצאים בשימוש "פלג הסדר" [the party of order], שלוחיהן הרשמיים של כל השפליות – דתיות, מטאפיזיות, משפטיות, כלכליות וחברתיות, בהווה ובעבר – להתעלל ולשעבד את העולם; אני אוהב קנאי של החירות; רואה אני אותה כנתיב היחיד לפיתוח תבונתו, כבודו ואושרו של האדם; לא "חופש" רשמי, מורשה, מדוד ונתון להגבלי המדינה, הבל המייצג את זכויות-היתר של המעטים והנחות על עבדותם של היתר; לא החופש הפרטי, האנוכי, האכזר והדמיוני המקודם בידי אסכולתו של רוסו וכל יתר אסכולות הליברליזם הבורגני, הרואה בזכויות הפרט כמוגבלות על-ידי זכויות המדינה, ולפיכך בהכרח תוצאות של צמצום זכויותיו של הפרט לאין.

לא, כוונתי רק לחופש הראוי באמת לשמו, החופש הכולל את פיתוחם המלא של הכוחות החומריים, האינטלקטואליים והמוסריים הנמצאים כיכולות החבויות בכל אחד, החופש אשר אינו יודע גבולות זולת אלו המשורטטים עבורנו בידי חוקי טבענו; כך שבניסוח מדויק – אין כל גבולות, שכן חוקים אלו אינם נכפים עלינו בידי מחוקק חיצוני, לצידנו או מעלנו; הם אימננטיים בנו, טבעיים, מהווים את בסיס הווייתנו, חומרית כמו גם אינטלקטואלית ומוסרית; במקום, אם כן, למצוא בהם גבול, עלינו לראותם כתנאים האמיתיים והסיבה המעשית לחירותנו.

כוונתי לאותו חופש של כל פרט אשר, רחוק מלעצור בגבול שלפני חופש הזולת, מוצא שם את אישורו ואת הרחבתו לאינסוף; החופש הבלתי-סכיר של כל אחד באמצעות חופש הכל, חופש באמצעות סולידריות, חופש בשוויון; חופש המתעלה מעל לכוח הגס ועקרון הסמכות, אשר לא היה מעולם אלא הביטוי של אידיאליזציית אותו כוח, חופש אשר, לאחר שהפיל מכיסאם את כל האלילים השמימיים והארציים, יכונן ויארגן עולם חדש, של סולידריות אנושית, על הריסות כל הכנסיות וכל המדינות.

אני דוגל מתוך שכנוע פנימי עמוק בצדק כלכלי וחברתי, שכן אני יודע כי ללא שוויון זה החופש, הצדק, הכבוד האנושי, המוסריות ורווחת הפרטים כמו גם שגשוגן של האומות לעולם לא יהא אלא אוסף של שקרים. אך כאדם הדוגל בכל הנסיבות בחירות, אותו תנאי ראשוני של אנושיות, אני סבור כי על החירות לבסס עצמה בעולם באמצעות האירגון הספונטני של העבודה והבעלות הקולקטיבית של התאגדויות יצרניות המאורגנות בחופשיות והמצויות בפדרציות מחוזיות, ובאמצעות הפדרציה הספונטנית באותה מידה של המחוזות, אך לא באמצעות הפעולה המפקחת ממעל של המדינה.

זוהי נקודת הפלוגתא העיקרית בין הסוציאליסטים המהפכניים או הקולקטיביסטיים לבין הקומוניסטים הסמכותנים, הדוגלים ביוזמתה האבסולוטית של המדינה. מטרתם הינה זהה; כל פלג שואף באופן שווה ליצירת סדר חברתי חדש המושתת אך ורק על האירגון של העבודה הקולקטיבית, הנכפה באופן בלתי-נמנע על כל אחד ואחד מעצם כוח הדברים, תנאים כלכליים שווים לכל, והניכוס הקולקטיבי של אמצעי הייצור. אלא שהקומוניסטים מדמים בנפשם כי יוכלו להגיע שמה באמצעות פיתוח ואירגון הכוח הפוליטי של המעמדות העובדים, ובייחוד של פרולטריון הערים, בעזרת הרדיקליזם הבורגני, בעוד שהסוציאליסטים המהפכניים, אויבים לכל שיתופי-הפעולה והבריתות המפוקפקות, גורסים להפך, כי אין הם יכולים להשיג מטרה זו אלא באמצעות פיתוח ואירגון, לא של הכוח הפוליטי, אלא של הכוח החברתי, ולכן האנטי-פוליטי, של המוני העובדים בעיר ובכפר גם-יחד, בצירוף כל אנשי המעמדות הגבוהים הרואים זאת בחיוב, ואשר בהתנתקות מוחלטת מעברם, מוכנים להצטרף אליהם ולקבל את תוכניהם.

מכאן, שתי שיטות שונות. הקומוניסטים מאמינים כי עליהם לארגן את כוחות העובדים להשתלטות על כוחה הפוליטי של המדינה. הסוציאליסטים המהפכניים מתארגנים בראייתם כמטרה את ההרס, או אם תעדיפו מילה מנומסת יותר, את ניזולה של המדינה. הקומוניסטים הם הדוגלים בעקרון הסמכות ובשימוש בה, הסוציאליסטים המהפכניים שמים מבטחם רק בחירות. שני הפלגים תומכים במידה שווה במדע, אשר עליו לחסל את הדעה הקדומה ולהחליף את האמונה; הראשונים רוצים לכפות זאת; האחרונים יקחו על עצמם להפיץ זאת כך שקבוצות בני-אנוש, משוכנעים, יארגנו עצמם וייצרו פדרציות, באופן ספונטני, חופשי, מלמטה מעלה, בתנועתם שלהם ובהתאם לאינטרסים האמיתיים שלהם, אך לעולם לא לפי תוכנית משורטטת מראש ונכפית על ה"המונים הנבערים" בידי אי-אלו גאוני-על.

הסוציאליסטים המהפכניים סבורים כי יש היגיון ורוח-תעוזה רבים פי כמה בשאיפות האינסטינקטיביות ובצרכים האמיתיים של המוני האדם מאשר באינטלקט העמוק של כל מלומדיה ומוריה של האנושות אשר, לאחר שמאמצים רבים כל-כך שלהם נכשלו בהבאת האושר אליה, מבקשים עוד להוסיף ממאמציהם. הסוציאליסטים המהפכניים סבורים, להפך, כי המין האנושי הניח לעצמו במשך זמן רב, רב מדי, להישלט, וכי מקור צרותיו לא טמון בצורה זו או אחרת של ממשל אלא בעקרון הממשל עצמו ובעובדת הממשל עצמה, היא סוג ממשל זה אשר יהא. זוהי, בתיאור גס, המחלוקת, אשר הפכה היסטורית זה-מכבר, בין הקומוניזם שפותח מדעית בידי האסכולה הגרמנית^[1] ואשר התקבל בחלקו בידי הסוציאליסטים האמריקנים והאנגלים מחד, והפרודוניזם שעבר פיתוח והרחבה של השלכותיו, מאידך, אשר מקובל על הפרולטריון של הארצות הלטיניות.

האחרון התקבל במידה זהה וימשיך להיות מקובל עוד יותר בידי הרגש האנטי-פוליטי ביסודו של העמים הסלאביים.

פרק שני

אידיאולוגיה מרקסיסטית

האסכולה הדוקטרינית של סוציאליסטים, או ליתר דיוק של קומוניסטים סמכותנים גרמנים, נוסדה מעט לפני 1848, וסיפקה, יש להכיר, שירותים משמעותיים לטובת מטרת הפרולטריון לא רק בגרמניה אלא בכל אירופה. להם שייך בעיקרו הרעיון הכביר של "אירגון העובדים

הבינלאומי" וכן היוזמה למימושו הראשון. כיום [2], ניתן למוצאם בראשות מפלגת העבודה הסוציאל-דמוקרטית בגרמניה, המבקשת לממש את ה-'Volkstaat' [מדינת העם].

זוהי, אם כן, אסכולה מהוגנת לגמרי, עובדה אשר אינה מונעת ממנה להציג פנים שליליות ביותר לעיתים, ומעל הכל מלאמץ כבסיס לתיאוריות שלה עיקרון [3] אשר יש בו אמת עמוקה כאשר הוא נבחן באורו הנכון, הווה אומר, מנקודת מבט יחסית, אך כאשר נהגה ונקבע באופן בלעדי כיסוד האחד והיחיד לכל העקרונות האחרים, כפי שעושה אסכולה זו, הופך שקרי לחלוטין.

עקרון זה, המהווה את הבסיס ההכרחי לסוציאליזם המדעי, נהגה ופותח מדעית לראשונה בידי קארל מרקס, המנהיג הראשי של האסכולה הקומוניסטית הגרמנית. הוא מתווה את הלך-המחשבה השליט ב-מניפסט הקומוניסטי המהולל, אשר אסיפה בינלאומית של קומוניסטים צרפתים, אנגלים, בלגים וגרמנים שנאספו בלונדון ב-1848 פרסמה תחת הסיסמה: "פועלי כל הארצות, התאחדו". מניפסט זה, אשר נוסח, כידוע, בידי האדונים מרקס ואנגלס, הפך לבסיס של כל המחקר המדעי של אסכולה זו מאז, ושל ההסערה העממית בה החל פרדיננד לאסאל [4] בגרמניה, מאוחר יותר.

עקרון זה הינו ההפך המוחלט לעיקרון בו דוגלים האידיאליסטים מן האסכולות השונות. בעוד האחרונים גוזרים את כל העובדות ההסטוריות, ובכללן פיתוחם של האינטרסים החומריים והמופעים [phases] השונים של האירגון הכלכלי של החברה, מהתפתחותם של רעיונות, הקומוניסטים הגרמנים, להפך, מבקשים לראות בכל ההיסטוריה האנושית, גם בביטויים האידיאליסטיים ביותר של החיים הקולקטיביים והפרטיים של האנושות, בכל ההתפתחויות האינטלקטואליות, המוסריות, הדתיות, המטאפיזיות, המדעיות, האומנותיות, הפוליטיות, היורידיות [juridical] והחברתיות אשר התרחשו בעבר וממשיכות להתרחש בהווה, אלא את ההשתקפויות או ההשלכות ההכרחיות של התפתחות העובדות הכלכליות. בעוד האידיאליסטים גורסים כי רעיונות שולטים בעובדות ומייצרים אותן, הקומוניסטים, בהסכמתם עם המטריאליזם המדעי טוענים, להפך, כי העובדות הן המולידות רעיונות וכי אלה האחרונים אינם אלא הביטוי האידיאי של עובדות קיימות וכי בין כל העובדות, אלו הן העובדות הכלכליות והחומריות, העובדות המשמעותיות יותר, המהוות את הבסיס המהותי, את היסוד העיקרי אשר כל יתר העובדות, אינטלקטואליות ומוסריות, פוליטיות וחברתיות, אינן אלא נגזרות בלתי-נמנעות שלו.

אנו, בהיותנו מטריאליסטים ודטרמיניסטים באותה מידה כמו מרקס עצמו, מכירים גם-כן בקישור הבלתי-נמנע בין עובדות כלכליות ופוליטיות בהיסטוריה. אנו אכן מכירים באופי המתבקש, הבלתי-נמנע של כל האירועים המתרחשים, אך איננו משתחוים בפניהם בלא-משוא-פנים, ומעל הכל אנו זהירים ביותר בשיבחם כאשר, לפי טבעם, הם מתגלים בניגוד בולט למטרה הראשה של ההיסטוריה [5], לאידיאל האנושי ביותר הנמצא בצורות ברורות פחות-או-יותר באינסטינקטים, בשאיפות העמים תחת כל הסמלים הדתיים וכל העידנים, שכן הוא טבוע במין האנושי, האנושי שבמיני החיות על פני הארץ. כך, ניתן אידיאל זה, המובן היום היטב מאי-פעם בעבר, להיות מסוכם במילים אלו: זהו ניצחון האנושיות, זהו כיבוש והשגת החירות המלאה וההתפתחות המלאה, חומרית, אינטלקטואלית ומוסרית, בכל פרט, באמצעות האירגון החופשי-לחלוטין והספונטני של סולידריות כלכלית וחברתית, במידה הרבה ביותר האפשרית בין כל בני האנוש החיים על פני הארץ.

כל חלק מן ההיסטוריה המתגלה כתואם למטרה זו, מנקודת המבט האנושית – ולא תיתכן לנו אחרת – הינו טוב; כל העומד בסתירה אליה הוא רע. אנו יודעים היטב, בכל מקרה, כי אשר אנו מכנים 'טוב' ו-'רע' הינו תמיד, בדרך זו או אחרת, התוצאה הטבעית של סיבות טבעיות, וכי בהתאם לכך האחד הינו בלתי-נמנע כמשנהו. אך במכלול המכונה, כראוי, 'טבע', אנו מכירים התרחשויות הכרחיות רבות עליהן לא נברך, כמו ההכרח שבמוות מהידרופוביה לאחר נשיכה בידי כלב מטורף [6]. באותו אופן, בהמשך המייד של חיי הטבע, המכונה 'היסטוריה', אנו נתקלים בהכרחים רבים אותם אנו מוצאים ראויים יותר לגינוי מאשר לברכה, אשר אנו מאמינים כי יש להדגיש את קלונם בכל האנרגיה אותה נוכל להפיק, לטובת האינטרס של מוסריותנו החברתית והאישית, עם שאנו מכירים כי מן הרגע שנתקיימו, גם לעובדות ההיסטוריות הראויות ביותר לגנאי אותו אופי של הכרחיות הנמצא בכל תופעות הטבע וההיסטוריה.

להבהרת רעיון זה שלי, אמחישו באמצעות מספר דוגמאות. כאשר אני בוחן את התנאים הפוליטיים והחברתיים בהם באו הרומאים והיוונים לידי מגע בשלהי ימי-הקדם, אני מגיע למסקנה כי הכיבוש וההרס בידי הברבריות הרומאית הצבאית והאזרחית של הרמה הגבוהה-יחסית של חירות אנושית של יוון היווה עובדה לוגית, טבעית ובלתי-נמנעת לחלוטין. אך אין זה מונע ממני כלל מאימוץ, רטרוספקטיבית ובאופן נחרץ, את צדה של יוון נגד רומא במאבק ההוא, ואני מוצא כי המין האנושי לא הרוויח דבר בנצחונם של הרומאים.

באופן דומה, אני מחשיב כטבעית ולוגית, ולכן בלתי-נמנעת, את העובדה כי הנוצרים הרסו בזעם קדוש את כל ספריותיהם של הפגאנים, את כל אוצרות האומנות, הפילוסופיה והמדע הקדמוניים [7]. אך בלתי-אפשרי עבורי לתפוס אילו יתרונות נבעו מכך להתפתחותנו הפוליטית והחברתית. אני אף נוטה במידה רבה לחשוב כי מלבד ההתקדמות הבלתי-נמנעת של עובדות כלכליות בה חובה לחפש באופן בלעדי, אם יש להאמין למרקס, את הסיבה היחידה לכל העובדות האינטלקטואליות והמוסריות אשר מיוצרות בהיסטוריה – אני אומר כי אני נוטה לחשוב כי מעשה זה של ברבריות קדושה, או לחילופין הסידרה הארוכה של מעשים ופשעים ברבריים אשר הנוצרים הראשונים, בהשראת האל, ביצעו נגד הרוח האנושית, היווה אחת הסיבות העיקריות לשחיקה האינטלקטואלית והמוסרית ולפיכך גם לשיעבוד הפוליטי והחברתי אשר מילא את אותה סידרה של מאות-שנים שחורות הקרויות 'מי-הביניים'. היו בטוחים בכך, שלולא היו הנוצרים הראשונים הורסים את הסיפוריות המוזיאונים והמקדשים הקדמוניים, לא היינו נידונים היום להילחם במסה של אבסורדים נוראיים ומבישים, אשר מהווים עדיין מכשול בפני מוח האדם במידה כזו הגורמת לנו לפקפק לעיתים באפשרות של עתיד אנושי יותר.

בהמשיכי באותה סדרת מחאות נגד עובדות אשר התרחשו בהיסטוריה ובהן אני מכיר, לפיכך, את האופי הבלתי-נמנע, אני משתהה בפני הפלא של הרפובליקות האיטלקיות ובפני ההתעוררות הנהדרת של הגאונות האנושית בעידן הרנסאנס. אז מבחין אני בהתקרבת של שני מוקדי-הגאונות, עתיקים כמו ההיסטוריה עצמה, שני נחשי-הבואה-החונקים אשר עד עתה כילו כל דבר אנושי ויפה אשר ייצרה ההיסטוריה. הם קרויים הכנסייה והמדינה, הכס האפיפיורי ו-הקיסרות. רשעויות נצחיות ובעלי-ברית בל-ייפרדו, אני רואה אותם משלימים, חובקים זה את זה ויחדיו בולעים וחונקים ומשברים את איטליה חסרת-המזל ועודפת-היופי, דנים אותה לשלוש-מאות שנות מוות. ובכן, שוב מוצא אני את כל זאת טבעי ביותר, לוגי, בלתי-נמנע, ובכל זאת ארור, ואני מקלל הן את האפיפיור והן את הקיסר.

הבה נעבור הלאה לצרפת. לאחר מאבק שנמשך מאת-שנים תמימה, הקתוליצים, הנתמך בידי המדינה, גבר לבסוף על הפרוטסטנטים. ובכן, הלא אמצא עדיין בצרפת כיום פוליטיקאים או היסטוריונים מן האסכולה הפאטאליסטית אשר, בהתקראותם מהפכנים, מחשיבים את נצחון הקתוליצים – ניצחון-דמים בלתי-אנושי אם אי-פעם היה כזה – כנצחון של ממש עבור המהפכה? קתוליצים, טוענים הם, היווה את המדינה, את הדמוקרטיה, בעוד שהפרוטסטנטים ייצג את מרי האריסטוקרטיה נגד המדינה ולפיכך נגד הדמוקרטיה. באמצעות סופיזמים כאלו – זהים לחלוטין לסופיזמים המרקסיסטיים, המזהים גם-כן את נצחונות המדינה כנצחונות הסוציאל-דמוקרטיה – באמצעות אבסורדים אלו, שהם מגעילים כפי שהם מבחילים, מעוותים מוחם ומסריותם של ההמונים, המורגלים לראות במנצליהם צמאי-הדם, אויביהם מני-קדם, עריצייהם, אדונייהם ומשרתי המדינה, כאיברים, מייצגים, גיבורים ומשרתים מסורים של שחרורם.

נכון אלף-פעמים לומר כי הפרוטסטנטים אז, לא כתיאולוגיה קלוויניסטית, אלא כמחאה נמרצת וחמושה, ייצג את המרי, את האנושיות, את הרס המדינה; בעוד הקתוליצים היה סדר ציבורי, סמכות, חוק אלוהי, ישועת המדינה בידי הכנסייה והכנסייה בידי המדינה, דין החברה האנושית לעבודת משוללת-גבול ואינסופית.

בעודי מכיר בהיותו עובדה בלתי-נמנעת, אינני מהסס לומר כי נצחון הקתוליצים בצרפת במאות ה-16 וה-17 היווה ביש-מזל עבור המין האנושי כולו, וכי טבח הקדוש ברתולומיו, כמו גם ביטול צו נאנט, היו עובדות הרסניות עבור צרפת עצמה באותה מידה בה היו לאחרונה התבוסה והטבח של אנשי פריס בקומונה. אני שמעתי במו-אוזניי צרפתים אינטליגנטיים ומכובדים מאוד מסבירים תבוסה זו של הפרוטסטנטים בצרפת בטבעו המהפכני-ביסודו של העם הצרפתי. "פרוטסטנטים", אומרים הם, "היווה רק מהפכה-למחצה; דרושה הייתה לנו מהפכה מלאה; מסיבה זו לא חפצה האומה הצרפתית ברפורמציה ולא יכולה הייתה לעצור בה. היא העדיפה להישאר קתולית עד הרגע בו תוכל להכריז על אתאיזם; ומשום כך הפגינה קבלה מושלמת ונוצרית כל-כך הן של זוועות ליל הקדוש ברתולומיו והן של הזוועות הנוראות לא פחות של מבצעי ביטול הצו של נאנט."

נראה כי פטריוטים כבודים אלו אינם מביאים בחשבון דבר אחד. זוהי העובדה כי עם, אשר בכל תירוץ שהוא, נתון לשלטון-עריץ, בהכרח מאבד לאורך זמן את ההרגל הבריא של המרי ואפילו את עצם אינסטינקט המרי. הוא מאבד את הרגישות לחירות, וכאשר איבד עם כל זאת, הוא הופך בהכרח – לא רק בידי התנאים החיצוניים, אלא בעצמו פנימה, בעצם מהותו – לעם עבדים. היה זה בשל עובדת תבוסת הפרוטסטנטים בצרפת שהעם הצרפתי איבד, או, ליתר דיוק, לא רכש מעולם, את מנהג החירות. משום שמסורת זו ומנהג זה חסרים בו, חסר הוא היום את אשר אנו מכנים *מודעות פוליטית*, ומשום שהוא חסר מודעות זו שכל המהפכות שביצע עד עתה לא הצליחו להביא לו או להבטיח לו חירות פוליטית. להוציא את הימים המהפכניים הגדולים, אשר מהווים את ימי חגו, העם הצרפתי נותר, היום כאתמול, עם עבדים.

פרק שלישי

המדינה ומרקסיזם

על כל העבודה להיות מבוצעת בשירות ובתשלום המדינה – כזה הוא העיקרון הבסיסי של הקומוניזם הסמכותני, של הסוציאליזם-של-המדינה. המדינה, בהפכה לבעלים היחידים – בתום תקופה מסוימת של מעבר אשר הכרחי להניח לחברה לעבור ללא זעזועים פוליטיים וכלכליים גדולים מדי מן האירגון ההווה של זכות-יתר בורגנית אל האירגון העתידי של השוויון הרשמי של הכול – המדינה תהא גם הקפיטליסט היחיד, הבנקאי היחיד, מלווה-הכספים היחיד, המארגן היחיד, המכוון והמפיץ היחיד של העמל הלאומי. כזה הוא האידיאל, העיקרון היסודי של הקומוניזם המודרני.

כשהוא נישא לראשונה בפי באבון[8], לקראת תום המהפכה הצרפתית הגדולה, יחד עם האזרחנות [civism] העתיקה והאלימות המהפכנית, אשר הרכיבו את אופיו של עידן זה, נוצק רעיון זה מחדש והתגלגל באופן מיניאטורי, כ-45 שנים מאוחר יותר, בידי לואי בלאנק[9] במנשר הזעיר שלו על אירגון העבודה, בו ניסה אזרח כבוד זה, מהפכני הרבה פחות וסובלני הרבה יותר כלפי חולשות בורגניות מאשר באבון, לצפות ולהמתין את הגלולה באופן בה יוכלו הבורגנים לבולעה מבלי לחשוש כי בא אל קרבם רעל אשר יהרגם. אך הבורגנים לא הלכו שולל, ובהחזירם ברוטליות על נימוס, גירשו את לואי בלאנק מצרפת. למרות זאת, בעקבות מעוררת-הערצה, נשאר הלה לבדו נאמן למערכת הכלכלית שלו והמשיך להאמין כי העתיד כולו טמון במנשרו הקטן על אירגון העבודה.

הרעיון הקומוניסטי המשיך ועבר לידיים רציניות יותר. קארל מרקס, ראשה הבלתי-מעורר של המפלגה הסוציאליסטית בגרמניה – אינטלקט גדול, חמוש בידע עמוק, אשר כל חייו, אם ניתן לאמר זאת ללא חנופה, הוקדשו באופן בלעדי למטרה הגדולה ביותר הקיימת כיום, שחרור העבודה והעמלים – קארל מרקס אשר הינו, גם כן מעבר לכל ספק, לכל הפחות אחד המייסדים העיקריים של האינטרנציונל של האדם העובד, הפך את פיתוח הרעיון הקומוניסטי למטרתה של עבודה רצינית. יצירתו הגדולה, הון [Capital], איננה כלל פנטסיה, תפיסה 'א-פריורי', הנרקמת יום אחד במוחו של איש צעיר, חסר הכרה, פחות-או-יותר, של התנאים הכלכליים ומערכת הייצור עצמה. היא מבוססת על ידע נרחב ומפורט ועל ניתוח עמוק של מערכת זו ושל תנאיה. קארל מרקס הינו איש של ידע סטטיסטי וכלכלי עצום. עבודתו על הון, למרות היותה שוקקת בנוסחאות ורמיזות מטאפיזיות ההופכות אותה בלתי-נגישה למסה הגדולה של הקוראים, הינה יצירה מדעית או ריאליסטית ברמה הגבוהה ביותר, במובן היותה מוציאה מכלל חשבון כל הגיון להוציא זה של העובדות.

בחיותו במשך קרוב לשלושים שנה, כמעט באופן מוחלט בין עובדים גרמניים, פליטים כמוהו, ומוקף בידידים אינטליגנטיים פחות-או-יותר וחסידיים המשתייכים הן מלידה והן במערכות-יחסיהם לעולם הבורגני, מרקס הצליח באופן טבעי ליצור אסכולה קומוניסטית, או מעין כנסיה קומוניסטית קטנה, המורכבת ממתלמדים להוטים והמפיצה את האמונה ברחבי גרמניה. כנסיה זו, מוגבלת ככל שתהיה במספר החברים, הינה מאורגנת בכישרון, והודות לקשריה המרובים עם ארגוני פרולטריון בכל המקומות העיקריים בגרמניה, הפכה זה מכבר לכוח של-ממש[10]. קארל מרקס, באופן טבעי, נהנה מסמכות כמעט מוחלטת בכנסיה זו, ולמען עשות עימו צדק יש להודות כי הוא יודע כיצד למשול בצבא קטן זה של דוגלים קנאיים באמונה באופן המגביר תמיד את יוקרתו וכוח-השפעתו על דימונם של העובדים בגרמניה.

מרקס אינו רק סוציאליסט מלומד, הוא גם פוליטיקאי מחוכם מאוד ופטריוט אדוק. כמו ביסמרק, אם כי באמצעים שונים, וכמו רבים מבני-ארצו, סוציאליסטיים ואחרים, הוא רוצה בביסוסה של מדינה גרמנית למען תהילת העם הגרמני ועבור האושר בעולם והפיכתו, ברצון או בכפייה, לתרבותי.

מדיניותו של ביסמרק הינה זו של ההווה; מדיניותו של מרקס, אשר מחשיב עצמו לכל הפחות יורשו של האחרון וממשיכו, הינה זו של העתיד. וכאשר אני אומר כי מרקס מחשיב עצמו לממשיכו של ביסמרק, אני רחוק מלהעליב את מרקס. אם לא היה מחשיב עצמו ככזה, לא היה מניח לאנגלס, איש-סוד לכל מחשבותיו, לכתוב כי ביסמרק משרת את מטרת המהפכה החברתית. הוא משרת אותה עתה בדרכו שלו; מרקס ישרתה מאוחר יותר, באופן אחר. במובן זה יהיה מאוחר יותר ממשיך מדיניותו של ביסמרק, כפי שהיום הוא המעריץ שלה.

הבה ונבחן את פרטי אופייה של מדיניותו של מרקס, הבה נקבע את הנקודות החיוניות בה היא נפרדת מזו הביסמרקית. הנקודה העיקרית, ויש שיאמרו, היחידה, היא זו: מרקס הינו דמוקרט, סוציאליסט סמכותני, ורפובליקן; ביסמרק הינו יונקר מונרכי, אריסטוקרטי ופומראני לגמרי. ההבדל הינו, אם כן, גדול מאוד, רציני מאוד, ושני הצדדים הינם כנים בהבדל זה. בנקודה זו לא תיתכן הבנה או גישור פערים בין ביסמרק למרקס. אפילו הצידה מן ההתחייבויות הבלתי-ניתנות-למשיכה אותן התחייב מרקס במהלך חייו למטרת הדמוקרטיה הסוציאליסטית, עצם עמדתו ושאיפותיו מספקות ביטחון שלם בנושא זה. במונארכיה, תהא זו ליברלית כאשר תהא, לא ייתכן כל מקום, כל תפקיד עבור מרקס, ובמיוחד כך באימפריה הגרמנית הפרוסית שייסד ביסמרק, שבראשה דוב-ינשוף כקיסר, מיליטריסט ואיש מלא דעות קדומות, כיושב-בראש, וכל הברונים והבירוקרטים של גרמניה כשומרים. לפני שיוכל להגיע לשלטון, יהא על מרקס לסחוף את כל אלו הלאה הרחק.

לפיכך נאלץ הוא להיות מהפכן. זהו המפריד בין מרקס לביסמרק – צורת הממשל ותנאיו. האחד הינו אריסטוקרט ומונרכיסט לגמרי; וברפובליקה שמרנית כמו זו של צרפת תחת תיירר [11], שם השני הינו דמוקרט ורפובליקן לחלוטין, ובתוך אותה תערובת, גם דמוקרט-סוציאליסט ורפובליקן-סוציאליסט.

הבה נראה, עתה, מה מאחד אותם. זוהי הכת המוחלטת של המדינה. אין לי כל צורך להוכיח זאת במקרה של ביסמרק, ההוכחה היא כבר שם. מכף רגל ועד ראש הוא מדינאי [State's man] ולא כל דבר אחר מאשר מדינאי. אך אינני מאמין גם כי יהיה לי צורך במאמץ רב להוכיח כי באופן זהה אמורים הדברים גם במרקס. הוא אוהב ממשל במידה רבה כזו שרצה אפילו להקים כזה באינטרנציונל; והוא סוגד לכוח עד כדי כך שרצה ועוד רוצה הוא היום לכפות את הדיקטטורה שלו עלינו. נדמה לי כי עובדות אלו מספיקות לאפיין את גישתו האישית. אולם גם תוכניותיו הסוציאליסטיות והפוליטיות הינן ביטוי נאמן לכך. המטרה העליונה של כלל מאמציו, כפי שמצהירים עליה בפנינו קווי-היסוד של מפלגתו בגרמניה, הינה כינונה של מדינת-העם ('Volkstaat') הגדולה.

אך אי-מי האומר מדינה, בהכרח אומר מדינה מוגבלת, אשר ללא ספק מורכבת, אם תהיה גדולה מאוד, מעמים שונים וארצות שונות, אך אשר אינה כוללת עוד יותר עמים וארצות. שכן אלא אם הוא חולם על המדינה האוניברסלית, כפי שעשו נפוליאון והקיסר שרל החמישי, או כפי שחלמה האפיפיורות על הכנסייה האוניברסלית, מרקס, למרות כל השאיפה הבינלאומית המכלה אותו היום, יהיה, בעת הישמע קול שעת התגשמות חלומותיו – אם אי פעם יישמע – חייב להסתפק בשלטון במדינה יחידה ולא מספר מדינות באחת. מכאן שאי-מי האומר מדינה אומר מדינה מסויימת, ואי-מי האומר מדינה מסויימת מאשר בכך את קיומן של מספר מדינות, ואי-מי האומר מספר מדינות, באופן מידי אומר: תחרות, קנאה, מלחמה חסרת-פסק וחסרת-סוף. ההיסק הלוגי הפשוט ביותר ואשר ההיסטוריה כולה מעידה עליו.

כל מדינה, פן תיכחד ותחזה בטריפתה על-ידי מדינות שכנות, חייבת לנטות לכיוון הכוח המוחלט, ובהיעשותה חזקה, עליה לפתוח בקריירה של כיבושים, כדי למנוע ממנה-עצמה להיכבש; שכן שני כוחות הדומים ובה-בשעה זרים זה לזה לא יכולים להתקיים יחדיו מבלי לנסות להרוס זה-את-זה. ואי-מי האומר כיבוש, אומר עמים כבושים, משועבדים ובשלשלאות, תחת כל צורה או שם אשר יהא לכך.

זהו בטבעה של המדינה לשבר את הסולידריות של המין האנושי, ואף ניתן לומר: לשלול את האנושיות. המדינה לא יכולה לשמר עצמה ככזו בשלמותה ובכל כוחה אלא אם היא מציבה עצמה כיש העליון וכמטרת-הכל, לפחות עבור אזרחיה שלה, או אם להתבטא יותר בכנות, עבור נתיניה שלה, בהיותה חסרה את היכולת לכפות עצמה ככזו על אזרחי מדינות אחרות, בלתי-נכבשות בידיה. מכך נובע באופן בלתי-נמנע התנתקות מן המוסריות האנושית בראייתה האוניברסלית, ועם ההיגיון האוניברסלי, בהולדת המוסריות של המדינה וההגיונות של המדינה. עקרון 'המוסריות הפוליטית' או 'המוסריות של-המדינה' הינו פשוט ביותר. המדינה, בהיותה המטרה הראשה – כל התורם לפיתוח כוחה הינו טוב; כל הפוגע בכך, אפילו אם הוא הדבר ההומאני ביותר בעולם, הינו רע. מוסריות המדינה נקראת *פטריוטיזם*. האינטרנציונל הינו שלילת הפטריוטיזם ומכאן גם שלילת המדינה. אם, לפיכך, יצליחו מרקס וחבריו במפלגה הדמוקרטית-סוציאליסטית הגרמנית להחדיר את עקרון המדינה לתוך תוכניתנו, הם יהרגו את האינטרנציונל.

המדינה, לשם שימורה העצמי, חייבת בהכרח להיות חזקה בתחום יחסי החוץ שלה; אך אם היא כזו ביחס ליחסי החוץ, לא תיכשל היא להיות כזו גם בתחום יחסי הפנים. כל מדינה, המניחה לעצמה לקבל השראה והכוונה ממוסריות מסויימת, תואמת לתנאים המסויימים של קיומה, מוסריות המהווה הגבלה ולפיכך שלילה של המוסריות האנושית ולכן האוניברסלית, חייבת להשגיח בכל זמן כי נתיניה, במחשבותיהם ומעל לכל במעשיהם, מקבלים גם הם השראה רק מאותם עקרונות של מוסריות פטריוטית או מסויימת זו, וכי הם נותרים חרשים לתורותיה של מוסריות טהורה או אנושית אוניברסלית. מכך נובע ההכרח לצנזורה של המדינה; חופש נרחב מדי של מחשבה ודיעות, כפי שרואה אותו מרקס בהתאמה הגיונית לנקודת מבטו הפוליטית, הינו בלתי-מותאם לאחידות הדבקות הנדרשת לבטחון המדינה. היות דעה זו דעתו האמיתית של מרקס מוכחת באופן מספק ע"י הניסיונות מצידו להחדיר צנזורה לאינטרנציונל, מתוקף תירוצים משכנעים, ובכסותו אותה במסכה.

אך ככל שתהא צנזורה זו עירנית, אפילו לקחה המדינה לידיה באופן בלעדי את החינוך וההוראה של ההמונים, כפי שביקש מאציני לעשות, וכפי שמבקש מרקס לעשות כיום, לא תוכל המדינה לעולם להיות בטוחה כי מחשבות אסורות ומסוכנות לא יחדרו פנימה בצורה כלשהיא לתודעתה של האוכלוסיה בה היא מושלת. לפרי אסור משיכה שכזו לבני-אדם, ושד המרי, אויבה הנצחי של המדינה, מתעורר בקלות רבה כל-כך בלבבותיהם כאשר אין הם עוברים הטפשה די-הצורך, עד כי אף לא חינוך זה והוראה זו, אף לא הצנזורה, יכולים להבטיח במידה ראויה את שלוותה של המדינה. עדיין חייבת היא להחזיק משטרה, סוכנים ייעודיים המפקחים ומכוונים, בסודיות ובעדינות, את זרמי דעותיהם ורגשותיהם של ההמונים. ראינו כי מרקס עצמו הינו משוכנע בצורך זה עד כדי כך שהאמין כי עליו למלא בסוכניו החשאיים את כל השלוחות האזוריות של האינטרנציונל, ומעל לכל את אלו באיטליה, צרפת וספרד. לבסוף, ככל שיהיה מושלם (מנקודת-המבט של שימור המדינה) אירגון חינוכם והוראתם של ההמונים, אירגון הצנזורה ואירגון המשטרה, לא יכולה המדינה להיות בטוחה בקיומה בעוד שהיא חסרה, להגנת עצמה מאויביה מבית, כוח מזוין. המדינה הינה ממשל ממעל מטה על מספר עצום של אנשים, נבדלים משמעותית מבחינת רמת תרבותם, טבע הארצות או

האזורים אותם הם מאכלסים, משלה-ידם, האינטרסים והשאיפות המכוונים אותם – המדינה הינה ממשלם של כל אלו בידי מיעוט כזה או אחר; מיעוט זה, גם אם נבחר היה אלף פעמים בבחירות אוניברסליות ללא הגבלת-זכות-בחירה, ונשלט במעשיו בידי מוסדות עממיים, אלא אם ניחן בידע-הכל, הנוכחות הבו-זמנית בכל מקום וכל-היכולת אותן מייחסים התיאולוגים לאל, בלתי-אפשרי כי יוכל לדעת ולחזות את הצרכים, או לספק אפילו במידה סבירה של צדק את האינטרסים הלגיטימיים והדוחקים ביותר בעולם. תמיד יהיו אנשים ממומרים, משום שתמיד יהיו כאלו אשר יוקרבו.

לבד מכך, המדינה, כמו הכנסיה, בעצם טבעה הינה מקריבה גדולה של ישויות חיות. היא יישות שרירותית, בליבה מתנצחים כלל האינטרסים החיוביים, החיים, האישיים והמקומיים של האוכלוסיה, הורסים זה את זה, נספגים בהפשטה הקרויה האינטרס המשותף, טובת הציבור, בטחון הציבור, ובמקום בו ביטלו כל הרצונות האמיתיים זה את זה, באותה הפשטה אחרת המכונה בשם רצון העם. נובע מכך כי 'רצון' זה של העם אינו לעולם אלא ההקרבה והשלילה של כל הרצונות האמיתיים של האוכלוסיה; בדיוק כפי ש-'טובת-ציבור' זו אינה אלא הקרבת האינטרסים של הציבור. אך כדי שהפשטה מאכלת-כל זו תוכל לכפות עצמה על מיליוני אנשים, עליה להיות מיוצגת ונתמכת בידי יישות אמיתית, בידי כוח חי כלשהוא. ובכך, ישות זו, כוח זה, התקיים תמיד. בכנסיה נקרא הוא הכמורה, ובמדינה – המעמד השליט או המושל.

ואכן, למעשה, מה מוצאים אנו לאורך ההיסטוריה? המדינה הייתה תמיד נחלתו של מעמד מיוחס כזה או אחר; מעמד כוהני, מעמד אריסטוקרטי, מעמד בורגני, ולבסוף מעמד בירוקרטי – או-אז, לאחר תוש כוחם של כל המעמדות האחרים, מתדרדרת המדינה (או מתעלה, אם תרצו) למצב של מכונה; אך חיוני הדבר לחלוטין לישועת המדינה כי יתקיים מעמד מיוחס כזה או אחר, אשר מעוניין בקיומה. וזהו בדיוק אותו האינטרס המאוחד של מעמד מיוחס הקרוי 'פטריוטיזם'.

בהרחקת הרוב המכריע של הגזע האנושי מחיקה, בהשלכתה אותו אל מעבר להתעסקות ולחובות ההדדיים של המוסריות, הצדק והזכות, המדינה שוללת את האנושיות, ובאמצעות אותה מילה גדולה, 'פטריוטיזם', כופה אי-צדק ואכזריות על כלל נתיניה, כחובה עליונה. היא מגבילה, היא משבשת, היא הורגת את האנושיות בהם, כך ש – בהפסקתם להיות אנשים – אין הם עוד דבר זולת אזרחים – או, בהגדרנו נכונה יותר לאור השתלשלות-האירועים ההיסטורית – כך שלעולם לא יעלו עצמם מעבר לרמת האזרח, לרמת האדם.

אם נקבל את בדיית המדינה החופשית, הנגזרת מן החוזה החברתי, אזי חזקה על עם חד-אבחנה, שומר-צדק וזהיר-במעשיו שלא יצטרך עוד לממשל או למדינה. עם כזה יכול שיצטרך אלא לחיות, בהותירם נתיב חופשי לכל מאווייהם: צדק וסדר ציבורי ינבעו באופן טבעי ועצמאי מחיי האנשים, והמדינה, בהפסיקה להוות את ההשגחה, המדריך, המחנך והמסדיר של החברה, בדחייתה את כל כוחה המדכא, ובהתדרדרה לתפקיד המשני אשר ייחס לה פרודון, לא תהא עוד דבר זולת משרד עסקים פשוט, מעין בית-תשלומים בשירות החברה.

ללא ספק, אירגון פוליטי כזה, או ליתר דיוק, צמצום כזה של הפעולה הפוליטית לטובת חירות בחיים החברתיים, יהיו מועילים לחברה, אך לא ירצו כלל וכלל את חסידיה המסורים של המדינה. להם חיוני קיום השגחת-מדינה, מדינה המכוונת את החיים החברתיים, המספקת צדק והמנהלת את הסדר הציבורי. הווה אומר, אם יודו בכך ואם לאו, ואפילו כאשר יכנו עצמם 'רפובליקנים', 'דמוקרטים' ואפילו 'סוציאליסטים', תמיד חייבים הם עם אשר הינו, פחות-או-

יותר, בור, מצטנע, חסר-יכולות, או, אם לקרוא לדברים בשם הראוי, אספסוף, בכדי למשול בו; באופן זה, כמובן, תוך פגיעה בהעדר-פנייתם וצניעותם, יכולים הם לשמור על העמדות הטובות ביותר עבורם, כדי להחזיק תמיד בהזדמנות להקדיש עצמם לטובת הכלל, ובהיותם חזקים בדבקותם הנעלה ובתבונתם הבלעדית, רועים מיוחסים של העדר האנושי, תוך שהם מעודדים אותו הלאה לטובתו-שלו ומנהיגים אותו לחוף-מבטחים, גם לעשוק אותו מעט.

כל תיאוריה הגיונית וכנה של המדינה הינה מבוססת על עקרון הסמכות – הווה אומר, על הרעיון התיאולוגי, מטאפיזי ופוליטי ביותר לפיו ההמונים, בהיותם תמיד בלתי-מסוגלים למשול בעצמם, לקבל על עצמם בכל עת את עולם המיטיב של חוכמה ושל צדק, אשר נכפה עליהם, בדרך זו או אחרת, ממעל. אך נכפה בשם מה ובידי מי? לסמכות המוכרת והמכובדת ככזו בידי ההמונים ייתכנו אך שלושה מקורות – כוח, דת או מעשיה של אינטליגנציה עליונה; ואינטליגנציה עליונה זו מיוצגת תמיד בידי מיעוטים.

עבודת יכולה להחליף צורה ושם – בסיסה נותר זהה. בסיס זה מבטא במילים: היות עבד משמעו היות מוכרח לעבוד עבור אנשים אחרים – כפי שהיות אדון הינו לחיות על-גבי עמלם של אנשים אחרים. בימי קדם, כבימינו באסיה ואפריקה, ניקראו עבדים בפשטות 'עבדים'. בימי-הביניים קיבלו את השם 'צמיתים', והיום מכונים הם 'מרויחי-שכר'. עמדה זו מבין האחרונות הינה מכובדת וקלה מזו של עבדים, אך למרות זאת הם מוכרחים בידי הרעב והמוסדות הפוליטיים והכלכליים לתחזק בעבודת-פרך את חוסר-מעשם היחסי או המוחלט של אחרים. מכאן, הם עבדים. ובאופן כללי, אף מדינה, קדומה או מודרנית, לא הצליחה ולא תצליח לעולם להסתדר ללא עבודת הכפייה של ההמונים, יהיו הם מרויחי-שכר או עבדים, כבסיס עיקרי וחיוני באופן מוחלט לחירותם ותרבותם של המעמד הפוליטי: האזרחים.

אפילו ארצות-הברית אינה יוצאת דופן כלל זהה. שגשוגה המופלא וקידמתה מעוררת-הקנאה הינם במידה רבה תוצאה של יתרון חשוב אחד – העושר הטריטוריאלי הכביר של אמריקה הצפונית. הכמות העצומה של אדמות בלתי-מעובדות ופוריות, המלווה בחופש פוליטי שאינו קיים בכל מקום אחר מושך בכל שנה מאות אלפים של מתיישבים נמרצים, פעלתניים ונבונים. עושר זה, בו-בזמן, מונע קבצנות ומעכב את הרגע בו תיאלץ השאלה החברתית לעלות. עובד אשר אינו מוצא עבודה או שאינו מרוצה מן המשכורת אותה מציע הקפיטליסט יכול תמיד, אם מתעורר הצורך, להגר למערב הרחוק ולכבוש שם אדמה פראית ובלתי-מאוכלסת [12].

אפשרות זו, בהיותה פתוחה תמיד כברירה אחרונה לכל העובדים האמריקניים, שומרת באופן טבעי על המשכורת ברמה מסוימת, ומעניקה לכל פרט עצמאות בל-תיוודע באירופה. כזה הוא היתרון, אך הנה גם החיסרון. משום שמחיר זול של מוצרי התעשייה מושג בעיקר בידי היות מחיר העבודה זול, היצרנים האמריקניים אינם מסוגלים, לרוב, להתחרות נגד היצרנים של אירופה – מכאן מתבקש, עבור תעשיית המדינות הצפוניות, הצורך במכסי-מגן. אך לכך יש תוצאה – ראשית, יצירת ריבוי תעשיות מלאכותיות, ומעל לכל לדכא ולהרוס את המדינות הדרומיות הבלתי-יצרניות ולגרם להן לרצות בהיפרדות; לבסוף, לצופף יחד לתוך ערים כמו ניו-יורק, פילדלפיה, בוסטון ורבות אחרות, מסות עובדים פרולטרים אשר, אט-אט, מתחילים למצוא עצמם במצב המקביל לזה של העובדים במדינות היצרניות הגדולות של אירופה. ואנו רואים, בפועל, את השאלה החברתית מוצבת כבר במדינות הצפוניות, בדיוק כפי שהוצבה הרחק בעבר בארצותינו שלנו.

ושם גם-כן, ממשלם-העצמי של ההמונים, למרות כל מיצגי רוואת כל-יכולתו של העם, נותר מרבית הזמן בדייה. במציאות, אלו הם מיעוטים אשר מושלים. המפלגה המתקראת דמוקרטית,

עד פרוץ מלחמת האזרחים לשחרור העבדים, היו מצדדים באופן מובהק בעבדות ובאוליגרכיה האכזרית של בעלי-המטעים, דמגוגים חסרי אמונה ומצפון, המסוגלים להקריב הכל לטובת תאוות-הבצע והשאיפות המרושעות שלהם, ואשר, באמצעות השפעותיהם ומעשיהם המגונים, המופעלים בחופשיות במשך כמעט 50 שנים ברציפות, תרמו רבות להשחתת המוסריות הפוליטית של אמריקה הצפונית.

המפלגה הרפובליקנית, למרות היותה בעלת תבונה ונדיבות, הינה עדיין ותמיד מיעוט, ותהא מידת כנותה של מפלגת שחרור זו אשר תהא, יהיו העקרונות אותה היא מבטאת נעלים ונדיבים ככל שיהיו, אל לנו לקוות כי בהיותה בשלטון, תזנח היא עמדה זו של מיעוט שליט לטובת התמזגות עם המון האומה אשר תהפוך את ממשלם-העצמי של העם למציאות. לכך תידרש מהפכה עמוקה הרבה יותר מאשר כל אלו אשר זעזעו עד עתה את העולם הישן ואת החדש.

בשויצריה, למרות כל המהפכות הדמוקרטיות שהתרחשו שם, עדיין זהו תמיד המעמד במצב הנוח, הבורגנות, הווה אומר המעמד המיוחס בעושר, פנאי, והשכלה, אשר מושל. ריבונות העם – מילה אשר, בכל מקרה, אנו דוחים משום שבעינינו, כל ריבונות הינה ראויה לדחי – ממשל העם בידי עצמם הינו באופן דומה בדייה. העם הינו ריבון בחוק, לא בפועל, שכן בהיותם טרודים בהכרח לעמל יומם, שאינו מותר להם כל פנאי, ואפילו אם אינם בורים לחלוטין, בהיותם לכל הפחות נחותים בהשכלתם מן הבורגנות, הם נאלצים להפקיד בידי האחרונים את ריבונותם-לכאורה. היתרון היחיד אותו הם מפיקים מכך בשויצריה, כמו בארצות הברית, הינו כי המיעוטים השאפתניים, המעמדות הפוליטיים, אינם יכולים להגיע אל הכוח בדרך אחרת זולת הקידה בפני העם, מחניפים לתשוקותיהם החולפות, אשר הינן לעיתים רעות ביותר, ועל-דרך כלל מרמים אותם.

נכון הדבר כי הפגומה שברפובליקות עדיפה אלף מונים על הנאורה שבמונארכיות, שכן לפחות ברפובליקה ישנם רגעים אשר, למרות היותם מנוצלים תמיד, העם אינם מדוכאים, בעוד במונרכיות אין הם לעולם דבר זולת מדוכאים. וכן, המשטר הדמוקרטי מאמן את ההמונים טיפין-טיפין בחיים ציבוריים, בעוד המונרכיה לא עושה זאת לעולם. אך בעודנו מביעים העדפה לרפובליקה, אנו למרות זאת נאלצים להכיר ולהכריז כי תהא צורת הממשל אשר תהא, כל עוד מחולקת החברה האנושית למעמדות שונים בשל אי-שיוויון מורש של מקצועות, עושר, השכלה וזכויות, תמיד יהיו ממשל המיעוט והניצול הבלתי-נמנע של הרוב בידי אותו מיעוט.

המדינה אינה אלא שררה זו וניצול זה, מוסדרים וערוכים במערכת. אנו ננסה להדגים זאת בבחננו את תוצאות ממשל המוני עם בידי מיעוט, בתחילה אינטליגנטי ומסור ככל שתוצו, במדינה אידיאלית, הנוסדת על חוזה חופשי.

הניחו כי הממשל מוגבל רק לטובים שבאזרחים. בתחילה, אזרחים אלו מיוחסים לא מתוקף זכות אלא מתוקף העובדות. הם נבחרו בידי העם משום שהם הנבונים, החכמים, האמיצים והמסורים ביותר. בהילקחם מתוך המון האזרחים, הנתפסים כולם כשווים, אין הם מהווים עדיין מעמד נפרד, אלא קבוצת אנשים המיוחסים רק בידי הטבע, ומסיבה זו מסומנים לבחירות בידי העם. מספרים בהכרח מוגבל מאוד, שכן בכל הזמנים וכל הארצות מספר האנשים המחוננים באיכויות כה יוצאות-דופן עד כדי נכותם אוטומטית באמון האומה פה-אחד הינו, כפי שמלמדנו הניסיון, קטן מאוד. לפיכך, למען הימנע מבחירה רעה, העם יאלצו תמיד לבחור את שליטיהם מבין אלו.

כאן, אם-כן, מחולקת החברה לשתי קטגוריות, אם לא נאמר עדיין שני מעמדות, מתוכם אחד, המורכב מן הרוב המכריע של האזרחים, מתמסר בחופשיות לממשל מנהיגיו הנבחרים, והאחר, המורכב ממספר קטן של מחוננים בטבעם, מוכרים ומקובלים ככאלו בידי העם, ומופקדים בידיהם למשול בהם. תלויים בבחירות עממיות, בתחילה מובחנים הם מהמוני האזרחים רק בעצם התכונות אשר המליצו על בחירתם, המסורים והמועילים ביותר מכולם. אין הם תובעים לעצמם כל זכות-יתר, להוציא זו של מילוי, במידה בה רוצים העם בכך, של התפקידים המיוחדים שהוטלו עליהם. בכל היתר, באופן חייהם, בתנאי ואמצעי קיומם, אין הם מפרידים עצמם בכל צורה מכל האחרים, כך ששוויון מוחלט ממשיך למשול בין כולם. האם ניתן לשמר שוויון זה לאורך ימים? אנו טוענים כי אין הדבר אפשרי, ואין קל מלהוכיח זאת.

דבר אינו מסוכן יותר למוסריותו האישית של אדם מאשר הרגל הפיקוד. הטוב שבאדם, האדם נבון, חסר-הפניות, הנדיב, הטהור ביותר לא יוכל אלא לבוא תמיד לידי קלקלה במשלח-יד זה. שני רגשות הטובעים בכוח לא כושלים לעולם לייצר התדרדרות מוסרית זו; אלו הם: הבזז להמונים וההערכה העצמית המוגזמת.

"ההמונים", אומר אדם לעצמו, "בהכירם בחוסר-יכולתם למשול הם בעצמם, בחרו בי לנשואם. במעשה זה הכריזו הם ציבורית על נחיתותם ועל עליונותי. בתוך קהל זה של אנשים, בו כמעט ולא מובחנים כאלו השווים לי, אני לבדי מסוגל לכוון את ענייני הציבור. לעם צורך בי; אין הם מסוגלים להסתדר בלעדי שירותי, בעוד אני, להפך, מסוגל להסתדר היטב בגפיי: הם, אם כן, חייבים לציית לי למען בטחונם שלהם, ובהתנשאותי לצוות עליהם, עושה אני להם טובה."

האין בכל דבר-מה הגורם לאדם לאבד את ראשו וליבו גם-כן, ולהיטרף בגאותו? באופן זה הופכים הכוח והרגל הפיקוד, גם עבור הנבון והנעלה באדם, מקור לשיגיונות, הן תבוניים והן מוסריים.

אך ב-'מדינת העם' של מרקס לא יתקיים, כך נאמר לנו, מעמד מיוחס כלל. הכל יהיו שווים, לא רק בהיבט היורדי והפוליטי, אלא בהיבט הכלכלי. לפחות כך מובטח, אם כי אני מפפק עמוקות, בהתחשב באופן בו הנושא מטופל ובנתיב בו מבקשים להוליך, בקיומה אי-פעם של הבטחה זו. לא יהיה, אם כן, עוד מעמד מיוחס, אך יהיה ממשל, והבחינו היטב, ממשל סבוך ביותר, אשר לא יסתפק בשליטה ומנהל פוליטיים של ההמונים, כפי שעושים הממשלים כיום, אלא אשר ינהל אותם גם-כן כלכלית, מרכז בידיו את הייצור ואת החלוקה הצודקת של העושר, את עיבוד הקרקע, את הקמתם ופיתוחם של מפעלים, את אירגון והכוונת המסחר ולבסוף את הפעלת ההון לייצור בידי הבנקאי היחיד, המדינה. כל זאת ידרוש ידע עצום ו-"ראשים גדושי שכל"^[13] בממשל זה. יהא זה שלטון האינטליגנציה המדעית, האריסטוקרטי, העריץ, השאנן והמתנשא שבמשטרים. יתקיים מעמד חדש, הירארכיה חדשה של מדענים ולמדנים אמיתיים ומזוייפים, והעולם יחולק למיעוט השולט בשם הידע ולרוב בור עצום^[14]. ואז, אבוי לאותו רוב של בורים!

משטר כזה לא ייכשל בעירור מידה רבה של התמרמרות בקרב המון זה, וכדי לשמרו שקט יצטרך ממשל ההארה המשחרר של מרקס לכוח חמוש משמעותי. שכן על הממשלה להיות חזקה, אומר אנגלס, כדי לשמר את הסדר בקרב אותם מיליונים של אנאלפאבטים אשר התקוממותם הפראית מסוגלת להשמיד ולאבד את הכל, אפילו ממשל המוכוון בידי ראשים גדושים שכל.

תוכלו לראות היטב כי מאחורי כל האמירות הדמוקרטיות והסוציאליסטיות והבטחות תוכניתו של מרקס, נמצא במדינתו כל המרכיב את אופיין העריץ והאכזרי האמיתי של כל המדינות, תהא צורת ממשלן אשר תהא, וכי בחשבון הסופי, 'מדינת העם' המומלצת-כה בידי מרקס, והמדינה האריסטוקרטית-מונרכית, המשומרת במידות שוות של עורמה ושל כוח בידי ביסמרק, הינן זהות לחלוטין בטבע מטרתן בענייני פנים כבענייני חוץ. בענייני חוץ זוהי אותה פריסה של כוח צבאי, הווה אומר, כיבוש; בענייני פנים זהו אותו שימוש בכוח החמוש, טיעונם האחרון של כל הכוחות הפוליטיים העומדים בסכנה בפני ההמונים, אשר, בעיפם מלהאמין, לקוות, להתמסר ולציית תמיד, מתעלים בהתקוממות.

רעיונו הקומוניסטי של מרקס רואה אור בכל כתביו; הרעיון מוצא ביטוי גם בהצעות שהגישה המועצה הכללית של אירגון העובדים הבינלאומי, הממוקמת בלונדון, בקונגרס באזל ב-1869, כמו גם בהצעות אשר התכוון להציג בפני הקונגרס אשר עמד להיערך בספטמבר 1870, אך הושעה בשל מלחמת צרפת-גרמניה. כחבר המועצה הכללית וכמזכיר מקשר של גרמניה, מרקס נהנה במועצה זו, כידוע, מהשפעה רבה, ויש להודות, מוצדקת, כך שניתן להניח בבטחון כי מן ההצעות המוגשות לקונגרס בידי המועצה, אחדות הינן גזורות בעיקרן מן המערכת של מרקס ומשיתוף-הפעולה שלו. באופן זה הגיש האזרח האנגלי לוקראפט, חבר המועצה הכללית, בקונגרס באזל את הרעיון כי על כל האדמה בארץ מסוימת להפוך לרכוש המדינה, וכי על עיבוד אדמה זו להיות מוכווון ומנוהל בידי ממוני מדינה, "מצב אשר", הוא הוסיף, "יתאפשר רק במדינה דמוקרטית וסוציאליסטית, בה יהא על העם לפקח בדריכות על המנהל התקין של האדמה הלאומית בידי המדינה."

כת זו של המדינה הינה, בכלליות, האפיין העיקרי של הסוציאליזם הגרמני. לאסאל, המסער [agitator] הסוציאליסטי הגדול ביותר והמייסד האמיתי של התנועה הסוציאליסטית המעשית בגרמניה, היה שקוע בה. הוא לא ראה כל ישועה לעובדים זולת בכוחה של המדינה, בו יחזיקו העובדים עצמם, לשיטתו, באמצעות זכות-הבחירה הכללית.

פרק רביעי

בינלאומיות והמדינה

הבה נבחן את מדיניותו האמיתית, הלאומית של מרקס עצמו. כמו ביסמרק, מרקס הוא פטריוט גרמני. הוא שואף לגדולתה ולכוחה של גרמניה כמדינה. אף אחד לא יחשיב זאת כפשע מצידו לאהוב את ארצו ואת עמו; ומשום שהוא משוכנע עמוקות כל-כך כי המדינה היא התנאי *sine qua non* לשגשוג הראשונה ולשחרור האחרון, ימצא זה כטבעי כי יחפוץ לראות את גרמניה מאורגנת לכדי מדינה גדולה וחזקה מאוד, שכן מדינות חלשות וקטנות מסתכנות תמיד בראות עצמן נבלעות. כתוצאה מכך, חייב מרקס, כפטריוט חרוץ ובהיר-ראי, לבקש את גדולתה וכוחה של גרמניה כמדינה.

מאיך, מרקס הינו סוציאליסט מהולל, ויותר מכך, אחד מיוזמיו העיקריים של האינטרנציונל. הוא לא מסתפק בעבודה למען שחרור הפרולטריון של גרמניה לבדו; הוא חש עצמו מחויב בכבודו, ורואה בכך חובתו לפעול בו-בזמן לשחרור הפרולטריון של כל יתר הארצות; התוצאה היא שמרקס מוצא עצמו בסכסוך פנימי מוחלט. כפטריוט גרמני, הוא רוצה בגדולה

ובכוח, הווה אומר, בשררתה של גרמניה; אך כסוציאליסט של האינטרנציונל הוא חייב לרצות בשחרורם של כל עמי העולם. כיצד יכולה סתירה זו להיות מיושבת?

ישנה דרך אחת בלבד, וזוהי להכריז, לאחר שיכנוע עצמו בדבר, כמובן, כי גדולתה וכוחה של גרמניה כמדינה הינן תנאי לשחרורו של העולם כולו, כי נצחונה הלאומי והפוליטי של גרמניה הינו נצחון האנושות, וכי כל המנוגד להתקדמותו של כוח מכלה-כל חדש זה הינו אויב האנושות. בהתבסס שיכנוע פנימי זה, אין זה אך מותר, אלא מצווה מן המקודשת שבסיבות להפוך את האינטרנציונל, ובכללו את כל הפדרציות במדינות אחרות, לכלי-שרת רב-כח, נוח, ומעל הכל עממי לכינון המדינה הפאן-גרמנית. וזאת בדיוק ניסה מרקס לעשות, בה-במידה בדיוני הוועידה שכינס בלונדון ב-1871 כמו בהחלטות עליהן הצביעו ידידיו הגרמניים והצרפתיים בקונגרס האג. אם לא הצליח במידה רבה יותר, הרי שאין זאת בשל היעדר מאמצים וכשרון רב מצידו, אלא כנראה משום שהרעיון היסודי ממנו שואב הוא השראה הינו הבל, ומימושו בלתי-אפשרי.

אין אדם יכול לטעות טעות גדולה מלבקש מחפץ, ממוסד או מאדם יותר מאשר יוכלו הם לתת. בדרישת-יתר אדם גורם לדמורליזציה שלהם, מכשילם, משחיתם והורגם. האינטרנציונל הביא תוצאות גדולות בזמן קצר. הוא אירגן ויארגן – בכל יום באופן עוד מרשים יותר – את הפרולטריון לקראת המאבק הכלכלי. האם זוהי סיבה לקוות כי יכול אדם להשתמש בו כמכשיר למאבק הפוליטי? מרקס, משום שחשב כך, כמעט הרג את האינטרנציונל, בניסיונו הפושע בהאג. זהו סיפורה של האוונה מטילת ביצי הזהב. לזימונם למאבק הכלכלי, המוני עובדים מארצות שונות מיהרו להערוך עצמם תחת נס האינטרנציונל, ומרקס דימה בנפשו כי ההמונים יישארו תחתיו – מה אני סח? – כי ימהרו להיערך תחתיו במספרים מרשימים עוד יותר בעוד הוא, משה חדש, יחרוט את מילות עשרת-דברותיו הפוליטיות על דגלנו בתוכנית הרשמית והמחייבת של האינטרנציונל.

כאן טמונה הייתה טעותו. ההמונים, ללא הבחנת רמת תרבות, אמונות דתיות, ארץ ושפת-דיבור, הבינו את שפת האינטרנציונל כאשר דיבר אליהם על עוניים, סבלם ועבודתם תחת עול הקפיטליזם והבעלות הפרטית הנצלנית; הם הבינוהו כאשר הפגין בפניהם את הצורך לאיחוד מאמצייהם במאבק משותף, גדול ומוצק. אך כאן דיברו אליהם על תוכנית פוליטית מושכלת מאוד ומעל לכל סמכותנית ביותר, אשר, בשם ישועתם שלהם, מנסה הייתה, באותו אינטרנציונל עצמו אשר עתיד היה לארגן את שחרורם באמצעות מאמצייהם-שלהם, לכפות עליהם ממשל דיקטטורי, זמני, בודאי, אך, לעת-עתה, שרירותי לחלוטין ומכוון בידי ראש הגדוש שכל במידה היוצאת-מגדר-הרגיל.

תוכניתו של מרקס הינה מארג של מוסדות פוליטיים וכלכליים ריכוזיים ביותר וסמכותניים ביותר, המאושרים, ללא ספק, כמו כל המוסדות העריצים בחברה המודרנית, בידי זכות-הבחירה הכללית, אך כפופים, כל שכן, לממשל *חזק מאוד*, אם נשתמש במילותיו של אנגלס, ה-*alter ego* של מרקס, איש-סודו של המחוקק.

לאיזו רמה של טירוף יצטרך אדם להידחף בידי שאפתנות, או יוהרה, או שניהם גם יחד, כדי להיות מסוגל להגות את התקווה כי יוכל להחזיק בהמוני העובדים של ארצות אירופה ואמריקה השונות תחת דגל האינטרנציונל בתנאים אלו?!

מדינה אוניברסלית, ממשל, דיקטטורה! חלומם של האפיפיור גרגוריוס השביעי ובונפיציוס השמיני, של הקיסר שרל החמישי ושל נפוליאון, מתגלגלים בצורה חדשה, אך תמיד באותן

יומרות, במחנה הדמוקרטיה הסוציאליסטית! האם יכול אדם לדמיין דבר-מה מגוחך יותר, דבר-מה מזויע יותר?

לטעון כי קבוצה אחת של פרטים, אפילו הנבונים ביותר ובעלי הטובות שבכוונות, מסוגלים להפוך למחשבה, לרצון המנחה והמאחד של התנועה המהפכנית ושל האירגון הכלכלי של הפרולטריון בכל האצרות הינו כפירה כה עמוקה בהיגיון הפשוט, ובניסיון ההיסטוריה, עד כדי הוה אדם שואל עצמו כיצד יכול היה איש נבון כמרקס להגות רעיון כזה.

לאפיפיור הייתה לפחות כתירוץ את האמת המוחלטת, אשר טען כי נחה בידיו בחסד רוח הקודש ובה אמורים היו להאמין. למרקס אין תירוץ כזה, ולא אעליב אותו בהניחי כי הוא מאמין בכך שהמציא באופן מדעי דבר המתקרב לאמת מוחלטת. אך מרגע שאין המוחלט מתקיים, לא תיתכן דוגמה בל-תיכשל עבור האינטרנציונל, או כתוצאה מכך כל תיאוריה פוליטית וכלכלית רשמית עבורו, ואל לקונגרסים שלנו לטעון לעולם לתפקיד מועצות כנסיה כלליות, המכריזות עקרונות מחייבים לכל חסידיהן והמאמינים בהן. קיים רק חוק אחד ובסיס אחד. זהו, בכל רוחבו, בכל השלכותיו ויישומיו – הסולידריות הבינלאומית של העמלים בכל המלאכות ובכל הארצות במאבקם הכלכלי נגד מנצלי העבודה. אין זאת אלא באירגון האמיתי של סולידריות זו, באירגון הספונטני של המוני העובדים ובפדרציה החופשית לחלוטין, חזקה במימדיה כבמידת חופשיותה, של המוני העובדים בני כל השפות והאומות, ולא באיחודם בידי צווים ותחת שרביטו של מושל כלשהו, בהם טמונה האחדות האמיתית והחיה של האינטרנציונל. כי מאירגון מתרחב-תמיד זה של הסולידריות המיליטנטית של הפרולטריון נגד הניצול הבורגני חייב לצמוח, ואכן אף צומח, המאבק הפוליטי של הפרולטריון נגד הבורגנים – בכך מי יוכל לפקפק? המרקסיסטים ואנחנו תמימי-דעים בנקודה זו. אך מייד שם מתעוררת השאלה אשר מפרידה אותנו הפרדה כה משמעותית מן המרקסיסטים.

אנו סבורים כי המדיניות המהפכנית הנחוצה לפרולטריון חייבת להציב לעצמה כמטרה המיידית והיחידה את הרס המדינות. איננו מבינים כיצד יכול מישוהו לדבר על סולידריות בינלאומית בעודו מבקש לשמר מדינות – אלא אם חולם הוא על המדינה האוניברסלית, הוה אומר, עבדות אוניברסלית כמו הקיסרים הגדולים והאפיפיורים – המדינה היא בעצם טבעה קרע בסולידריות זו וכתוצאה מכך סיבה תמידית למלחמה. כן אין אנו מבינים כיצד יכול מישוהו לדבר על חירות הפרולטריון או על ישועתם האמיתית של ההמונים במדינה ובידי המדינה. מדינה משמעה שררה, וכל שררה מניחה מראש את הכפפת ההמונים למרותה וכתוצאה מכך את ניצולם לטובת רווחיו של מיעוט כזה או אחר.

איננו מקבלים, אפילו כפרק-מעבר מהפכני, הן אסיפות לאומיות והן אסיפות נבחרים, או כפי שהן נקראות, 'דיקטטורות מהפכניות', משום שאנו משוכנעים כי המהפכה היא כנה ואמיתית בקרב ההמונים לבדם, וכי כאשר היא מרוכזת בידי פרטים מושלים כלשהם, היא הופכת באופן טבעי ובלתי-נמנע לריאקציה.

המרקסיסטים מבטאים רעיונות סותרים לכך. כראוי לגרמנים טובים, הם מעריצים של כוח המדינה, ובהכרח מטיפים גם למשמעת פוליטית וחברתית, אלופיו של הסדר המכוון ממעל מטה, תמיד בשם זכות-הבחירה הכללית וריבונות ההמונים, להם שומרים המרקסיסטים את האושר והכבוד של ציות לנשואים, אדונים נבחרים. המרקסיסטים מסרבים להכיר כל צורה אחרת של שחרור על-פני זו להם מקווים מידי המדינה-המתקראת-מדינת-העם שלהם. הם אויבים במידה כה מועטה לפטריוטיזם כי אפילו האינטרנציונל שלהם לובש לעתים קרובות מדי את לבוש הפאן-גרמניזם. בין המדיניות המרקסיסטית והמדיניות הביסמרקית קיים, אין

ספק, הבדל קל-להבחנה, אך בין המרקסיסטים אלינו פעורה תהום. הם ממשלנים, אנחנו אנארכיסטים לגמרי.

אכן, בין שתי מגמות אלו שום השלמה אינה אפשרית כיום. רק הניסיון המעשי של מהפכה חברתית, של התנסויות היסטוריות כבירות חדשות, לוגיקת המאורעות, תוכל לקרבן במוקדם או במאוחר לקראת פתרון משותף; ובהיותנו משוכנעים עמוקות בצדקת עקרוננו, אנו מקווים כי הגרמנים עצמם – עובדי גרמניה ולא מנהיגיהם – יסיימו בהצטרפות אלינו כדי למוטט את אותם בתי-כלא של העמים הקרויים מדינות, ולגנות את הפוליטיקה, אשר אכן אינה אלא אמנות השררה על ההמונים ועשקם.

בדוחק יכול אני להעלות בדעתי כי עריצים, מוכתרים או בלתי-מוכתרים, יוכלו לחלום על שרביט השלטון בעולם; אך מה יוכל להיאמר אודות חבר לעובדים, אודות מהפכן הטוען ברצינות כי רצונו בשחרור ההמונים והמבסס עצמו כמכווין ובורר עליון לכלל התנועות המהפכניות היכולות להתפרץ בארצות השונות, אשר חולם על הכפפת הפרולטריון של כל הארצות הללו למחשבת-יחיד, עליה דגר מוחו שלו.

אני מחשיב את מרקס כמהפכן רציני, אפילו אם לא תמיד כן ביותר, וכי אכן רוצה הוא לרומם את ההמונים, ואני שואל עצמי – מדוע אין הוא תופס כי ייסודה של דיקטטורה אוניברסלית, אם קבוצתית ואם יחידנית, של דיקטטורה אשר תבצע במידת-מה את תפקיד המהנדס הראשי של המהפכה העולמית – מושלת ומכוונת את תנועת ההתקוממות של ההמונים בכל הארצות כפי שהיה אדם מכוון מכונה – שייסודה של דיקטטורה כזו יספיק לכשעצמו להרוג את המהפכה, לשתק ולסלף את כל תנועות העמים? מיהו האדם, מיהי קבוצת הפרטים, תהא גדולת גאונותם אשר תהא, אשר יעזו לייחס לעצמם בחנופה-עצמית את היכולת להקיף בשכלם ולהבין את האוסף האין-סופי של אינטרסים, נטיות ומעשים, מגוונים כה בכל ארץ, מחוץ, מקום-ישוב, משלח-יד, ואשר כללותם העצומה, מאוחדים, אך לא אחידים, בשאיפה משותפת כבירה אחת ובידי מספר עקרונות יסודיים אשר נמסכו ממנה אל תוך מודעות ההמונים, תהווה את המהפכה החברתית העתידה?

ומה ייחשב על קונגרס של האינטרנציונל אשר למען האינטרסים-כביכול של מהפכה זו, הכופה על הפרולטריון של כלל העולם המתורבת ממשל שלידי נמסר כוח דיקטטורי, מלווה בזכויות האינקויזיטוריות והדיקטטוריות של השעיית פדרציות מקומיות, של הכרזה על חרם נגד אומות שלמות בשם העקרון-המתקרא-רשמי, שאינו אלא דעתו של מרקס עצמו, שהתגלגלה באמצעות הצבעתו של רוב מזויף לאמת מוחלטת? מה ייחשב על קונגרס אשר, מבלי ספק כדי להגביר עוד יותר את חדשנות שיגיונו, מעתיק לאמריקה את הגוף המושל הדיקטטורי הזה, לאחר שהרכיב אותו מאנשים אשר הינם קרוב לודאי כנים מאוד, אך עלומים, בורים די-הצורך ובלתי-ידועים לקונגרס. אויבינו הבורגנים יהיו אז צודקים בצחוקם בפני הקונגרסים שלנו ובטענתם כי האינטרנציונל אך נלחם בעריצויות ישנות כדי לייסד חדשות, וכי כדי להחליף באופן ראוי אבסורדים קיימים, הוא מבקש ליצור אחד נוסף!

פרק חמישי

מהפכה חברתית והמדינה

את אשר עשה ביסמרק עבור העולם הפוליטי והבורגני, טוען מרקס לעשות היום [15] עבור העולם הסוציאליסטי, בקרב הפרולטריון של אירופה; להחליף יוזמה צרפתית ביוזמה ושררה גרמנית; ומשום שלפי דבריו ודברי חסידיו אין מחשבה גרמנית מתקדמת מזו שלו, הוא האמין כי הרגע הגיע להביא לנצחונה התיאורטי והמעשי באינטרנציונל. כזו הייתה מטרתו היחידה של הקונגרס שכינס בספטמבר 1871 בלונדון. מחשבה מרקסיסטית זו הינה מפותחת במפורש במניפסט המפורסם של הקומוניסטים הגרמנים הגולים שפורסם ב-1848 בידי מרקס ואנגלס. זוהי תיאוריית שחרורם של הפרולטריון ואירגון העבודה בידי המדינה.

הנקודה העיקרית בו הינה כיבוש הכוח הפוליטי בידי המעמד העובד. ניתן להבין כיצד אנשים שנוכחותם נחוצה כמרקס ואנגלס יהיו את המצדדים בתוכנית אשר, ברכזה ובאשרה בהיותה מרכזת ומאשרת את הכוח הפוליטי, פותחת את הדלת בפני כל השאיפות. משום שיתקיים כוח פוליטי ייאלצו להתקיים נתינים, נמשלים, אכן, באופן רפובליקני, כאזרחים, אשר יהיו עם כל זאת נתינים, ואשר ככאלו ייאלצו לציית – שכן בלעדי הציות, אין הכוח אפשרי. ייאמר כתשובה לכך כי לא יצייתו לאנשים אלא לחוקים אשר חקקו הם עצמם. לכך אשיב כי כל אדם יודע באיזו מידה, בארצות שהן החופשיות והדמוקרטיות ביותר, אך נמשלות באופן פוליטי, מחוקקים העם את החוקים, ומה משמעות ציותם לחוקים אלו. כל אשר אינו חפץ בכוונה להחשיב בדיות כמציאות חייב להכיר היטב כי, אפילו בארצות כאלו, מצייתים העם, לאמיתו של דבר, לא לחוקים אשר חקקו הם עצמם, אלא לחוקים שחוקקו בשמם, ואשר הציות להם משמעו אינו אחר זולת כניעה לרצונו השרירותי של מיעוט מגונן ומושל כלשהוא, או – המעשה המסתכם לאותו דבר עצמו – היות עבדים מרצון.

ישנו בתוכנית זו ביטוי נוסף שהינו אנטיפתי עמוקות לנו האנארכיסטים המהפכניים אשר רוצים בכנות בשחרורם של ההמונים; הביטוי אליו אני מתייחס הינו הצגת הפרולטריון, כלל חברת העמלים, כ-'מעמד' ולא כ-'מסה'. האם תדעו למה הכוונה בכך? לא יותר ולא פחות מאשר אריסטוקרטיה חדשה, זו של עובדי המפעלים והערים, בהוצאה-מן-הכלל של המיליונים המהווים את פרולטריון הכפר, ואשר בציפייתם של הסוציאל-דמוקרטים של גרמניה יהפכו, בפועל, לנתינים של המדינה-המתקראת-מדינת-העם שלהם. 'מעמד', 'כוח', 'מדינה' הינם שלושה מונחים בל-ייפרדו, אשר כל אחד מהם מניח מראש את שני האחרים, ואשר ניתנים כולם בהחלט לסיכום במילים: *כפיפותם הפוליטית והכלכלית וניצולם של ההמונים.*

המרקסיסטים סבורים כי בדיוק כמו שבמאה ה-18 הדיחה הבורגנות את האצולה מכסאה, כדי לקחת את מקומה ולסופגה אותה באיטיות לתוך גופה-שלה, בחלקה איתה את השררה והניצול של העמלים בעיר ובכפר, כך נקרא פרולטריון הערים היום להדיח מכסאה את הבורגנות, לסופגה לתוכו ולחלוק עימה את השררה והניצול של פרולטריון הכפר, פליט אחרון זה של ההיסטוריה, אלא אם ימרוד זה האחרון מאוחר יותר, בשברו את כל המעמדות, התארים, הכוחות, או במילה אחת, את כל המדינות.

עבורי, אין משמעות 'פרח הפרולטריון', כפי שהיא עבור המרקסיסטים, השכבה העליונה, המתורבתת ביותר והאמידה ביותר בעולם העובד, אותה שכבה של עובדים בורגנים-למחצה, שהינה בדיוק המעמד אשר המרקסיסטים מבקשים להשתמש בו להרכבת המעמד השליט הרביעי שלהם, ואשר מסוגל, אכן, ליצור מעמדה כזה אם לא יתגלגלו הדברים לפי האינטרסים של המסה הגדולה של הפרולטריון; שכן ברווחתה היחסית ועמדתה הבורגנית-למחצה, השכבה העליונה של העובדים הינה, למרבה הצער, חדורה עמוק מדי בכל הדיעות הקדומות הפוליטיות והחברתיות ובכל השאיפות הצרות והיומרות של הבורגנים. ניתן באמת לומר כי שכבה עליונה זו היא הפחותה בסוציאליזם שלה, האינדיבידואליסטית ביותר בכל הפרולטריון.

ב-פרח הפרולטריון כוונתי מעל לכל לאותה מסה גדולה, אותם מיליונים חסרי-תרבות, מנושלים, עלובים ואנאלפאבטים אותם מתכוונים אנגלס ומרקס לכפוף למשטר הפטרוני של ממשל חזק מאוד, אם להשתמש בביטוי בו עשה אנגלס שימוש במכתב לידידו קאפיריו [Cafiero]. ללא ספק, מעשה זה ייעשה לשם ישועתם שלהם, כפי שכל הממשלים, כידוע היטב, נוסדו אך ורק לשירות האינטרסים של ההמונים עצמם [16]. ב-פרח הפרולטריון כוונתי בדיוק לאותו 'בשר' נצחי לממשלים, אותו אספסוף של העם המתואר באופן סדיר בידי האדונים מרקס ואנגלס בביטוי שהוא ציורי בה-בעת שהוא מזלזל, "lumpen-proletariat", ה-'ארחי-פרחי', האספסוף אשר, בהיותו כמעט לחלוטין בלתי-מזוהם בכל אשר נושאת הציויליזציה הבורגנית בליבה, בשאיפותיה, בכל ההכרחים והייסורים שבעמדתה הקולקטיבית, כל חיידקי הסוציאליזם של העתיד, הינו לבדו חזק די הצורך היום לחנוך את המהפכה החברתית ולהביאה לניצחון.

אף בהיותם חלוקים עלינו בהיבט זה גם-כן, המרקסיסטים אינם דוחים את תוכניתנו לחלוטין. הם אך גוערים בנו ברצוננו להאיץ, להשיג את התקדמותה האיטית של ההיסטוריה ולהתעלם מן החוק המדעי של ההתפתחויות העוקבות. בהיות להם החוצפה הגרמנית כליל להכריז בעולמותיהם, המקודשים לניתוח הפילוסופי של העבר, כי התבוסה רוויית-הדם של האיכרים המתקוממים של גרמניה וניצחון המדינות העריצות במאה ה-16 היוו התקדמות מהפכנית גדולה, יש להם היום החוצפה לספק עצמם ביסוד עריצות חדשה למען טובתם-לכאורה של עובדי-הערים ולרעתם של העמלים בכפר.

לתמיכה בתוכניתו לכיבוש הכוח הפוליטי, מרקס מחזיק בתיאוריה פוליטית ייחודית אשר אינה, יתר על כן, אלא תוצר הגיוני של כלל המערכת שלו. המצב הפוליטי של כל מדינה, אומר הוא, הינו תמיד התוצר והביטוי המהימן של מצבה הכלכלי; כדי לשנות את הראשון דרוש אך לשנות את האחרון. לפי מרקס, כל סוד ההתפתחות ההיסטורית מצוי בכך. אין הוא לוקח בחשבון יסודות אחרים בהיסטוריה, כמו הריאקציה הברורה למדי של מוסדות של מוסדות פוליטיים, יורידים ודתיים למצב הכלכלי. הוא אומר, "עוני מייצר עבדות פוליטית, את המדינה", אך הוא אינו מתיר להפוך ביטוי זה ולומר "עבדות פוליטית, המדינה, מייצרת-מחדש בתורה ומשמרת עוני כתנאי לקיומה; כך שכדי להרוס את העוני, נחוץ להרוס את המדינה!" ודבר מוזר אצלו, הוא האוסר על יריבו להטיל את האשמה על העבדות הפוליטית, המדינה, כגורם פעיל לעוני: הוא מצווה על חבריו וחסידיו שבמפלגה הסוציאל-דמוקרטית בגרמניה להחשיב את כיבוש הכוח והחירויות הפוליטיות כתנאי המוקדם ההכרחי בהחלט לשחרור הכלכלי.

אך הסוציולוגים מן האסכולה של מרקס, אנשים כגון אנגלס ולאסאל, טוענים נגדנו כי המדינה אינה כלל הסיבה לעוניים של העם, להתדרדרותם וצמיתותם של ההמונים; אלא המצב העלוב של ההמונים, כמו גם כוחה העריץ של המדינה הינם, להפך, שניהם יחד תוצאתה של סיבה כללית יותר, תוצרים של שלב בלתי-נמנע בהתפתחות הכלכלית של חברה, השלב אשר, מנקודת הראות ההיסטורית, מהווה קידמה אמיתית, צעד עצום בכיוון הדבר הקרוי בפיהם המהפכה החברתית. במידה כה רבה, למעשה, כי לאסאל לא היסס להכריז ברמה כי תבוסתה של ההתקוממות המרשימה של האיכרים בגרמניה במאה ה-16 – תבוסה מצערת אם אי-פעם הייתה כזו, ממנה נובעת העבדות בת מאות-השנים של הגרמנים – וניצחון המדינה העריצה והריכוזית כתולדה הכרחית של מאורע זה, היוו ניצחון של ממש עבור אותה מהפכה; משום שהאיכרים, אומרים המרקסיסטים, הינם הנציגים הטבעיים של הריאקציה, בעוד המדינה הצבאית והבירוקרטית המודרנית – תוצר ובן-לוויה הכרחי של המהפכה החברתית אשר, החל במחצית השנייה של המאה ה-16 החלה בהתגלגלות האיטית אך הפרוגרסיבית תמיד של

כלכלת האדמה והכלכלה הפיאודלית לכדי ייצור העושר, או (ושני אלו מסתכמים באותו הדבר), לכדי ניצול עבודת העם בידי הון – מדינה זו הינה תנאי הכרחי של מהפכה זו.

ניתן להבין כיצד אנגלס, מונע בידי אותה היגיון, במכתב המופנה לאחד מידידנו, קארלו קאפיירו, יכול היה לומר, ללא טיפת אירוניה, אלא להפך, במלוא הרצינות, כי ביסמרק כמו גם המלך ויקטור עימנואל השני סיפקו שירותים כבירים למהפכה, ביוצרים ריכוזיות פוליטית במדינותיהם.

באופן דומה מתעלם מרקס לחלוטין מיסוד חשוב בהתפתחות ההיסטורית של האנושות, הוזה אומר, מן המזג והאופי של כל גזע וכל עם, מזג ואופי אשר הינם באופן טבעי עצמם התוצר של ערב-רב של סיבות אתנוגרפיות, אקלימיות, כלכליות כמו גם היסטוריות, אך אשר, מרגע שנוצרו, מפעילים, אפילו בנפרד ובאופן עצמאי מן התנאים הכלכליים של כל מדינה, השפעה ניכרת על גורלותיה, ואפילו על התפתחות כוחותיה הכלכליים. בין גורמים אלה, או, כך נאמר, אפיינים טבעיים אלה, ישנו אחד אשר פעולתו הינה מכרעת לחלוטין בהיסטוריה הפרטית של כל עם; זוהי עוצמתו של יצר המרי, ובכך, של החירות, אשר בו הוא מחונן או אותו שימר. יצר זה הינו עובדה שהינה לחלוטין קדמונית וחייתית; ניתן למוצאה במידות שונות בכל יצור חי, והאנרגיה, כוח-החיות של כל אחד ניתן להימדד בעוצמתו. באדם, בנפרד מן הצרכים הכלכליים המדרבנים אותו הלאה, הופך יצר זה לסוכן החזק ביותר בכל מעשי-השחרור האנושיים. ומשום היותו עניין של מזג, לא של תרבות שכלית ומוסרית, למרות שעל-דרך-כלל הוא מעורר את האחת ואת האחרת, קורה לעיתים כי עמים מתורבתים מחזיקים בו רק במידה חלושה, אם משום שמוצה לעייפה בהתפתחותם הקודמת, או משום שעצם טבע הציוליוציה שלהם שלל מהם אותו, או, לבסוף, היו מלכתחילה מחוננים בו פחות מאשר היו אחרים.

כך היה בכל עברה, וכך הוזה עדיין היום בגרמניה של האצילים ושל הבורגנות. הפרולטריון הגרמני, קורבן מזה מאות שנים של האחד והאחר – האם ניתן לעשותו שותף לאחריות לרוח הכיבוש המבטאת עצמה כיום במעמדות העליונים של אומה זו? באופן עובדתי, ללא ספק, לא. שכן עם כובש הינו בהכרח עם עבדים, והעבדים הינם תמיד הפרולטריון. כיבוש הינו, לפיכך, מנוגד לחלוטין לאינטרסים שלהם ולחופש שלהם. אך הם שותפים לאחריות לו ברוחם, ויוותרו שותפים לאחריות זו כל עוד לא יבינו כי מדינה פאן-גרמנית זו, מדינה רפובליקנית ועממית-לכאורה זו, המובטחת להם בעתיד הקרוב פחות או יותר, לא תהא כל דבר אחר זולת, אם תוכל להתממש אי-פעם, צורה חדשה של עבדות מפרכת עבור הפרולטריון.

עד להוזה, לכל הפחות, נדמה כי לא הצליחו להבין זאת, ואף אחד מראשיהם, נואמיהם, מפרסמי-הדעות שבהם טרח להסביר זאת להם. הם כולם מנסים, להפך, לפתות את הפרולטריון במורד דרך בה לא יפגשו דבר זולת תוכחת העולם ושעבודם שלהם; וכל עוד, בציינתם להוראות אותם מנהיגים, רודפים הם אחר אשליה מבעיתה זו של מדינת-עם, ודאי כי לא תהא לפרולטריון היוזמה למהפכה חברתית. מהפכה זו תבוא אליו מבחוץ, קרוב-לודאי מאחת מארצות המזרח-התיכון, ואז בהיכנעו למגפה העולמית, יתיר הפרולטריון הגרמני את תשוקותיו וידיח במכה אחת את שררת עריציו ואת שררתו של אותו שחרור-לכאורה.

היגיונו של מרקס מוביל לתוצאות הפוכות בתכלית. אם לא נחשיב דבר זולת השאלה הכלכלית האחת, אומר הוא לעצמו כי המדינות המתקדמות ביותר, ומכאן המתאימות ביותר לבצע מהפכה חברתית, הינן אלו בהן הייצור הקפיטליסטי המודרני הגיע למעלת התפתחותו הגבוהה ביותר. אלו הן אשר, בהוצאת כל האחרים מן הכלל, הינן המדינות המתורבתות, היחידות הקרואות להתחיל ולכוון מהפכה זו. מהפכה זו תורכב מהחרמה, אם בירושה שלוה או

באלימות, של הרכוש מבעלי-הרכוש והקפיטליסטים הנוכחיים, ובהחרמת כל האדמות וכל ההון בידי המדינה, אשר כדי למלא את משימתה הכלכלית והפוליטית הגדולה תיאלץ להיות חזקה ביותר וריכוזית ביותר. המדינה תנהל ותכוון את עיבוד האדמה באמצעות ממוניה-בשכר המפקדים על צבאות של עמלים חקלאיים, מאורגנים וממושמצים עבור עיבוד זה. בו-בזמן, על חורבות כל הבנקים הקיימים תייסד היא בנק יחיד, המממן את כלל העבודה והמסחר הלאומיים.

ניתן להבין כיצד, במבט ראשון, תוכנית כזו של אירגון – לפחות למראית-עין – תוכל לפתור את דמיונם של עובדים הכמהים יותר לצדק ולשוויון מאשר לחופש, והמדמים דמיון-שטות כי שניים אלו יכולים להתקיים בלעדי חירות – כאילו יכול אדם להסתמך על אנשים אחרים כדי להשיג ולבסס צדק וחירות, ועל קבוצות שולטות מעל לכל, ירבו טענותיהן להיות נבחרות ונשלטות בידי העם ככל שירבו. במציאות, יהא זה עבור הפרולטריון משטר-קסרקטינים, בו המסה המתקוננת של גברים ונשים יקומו, יישנו, יעבדו ויחיו לקצב התוף; עבור הערמומיים והמלומדים זכות-היתר של הממשל באחרים; ועבור הנוטים לשכירות-חרב, הנמשכים בידי העוצם של הספקולציות הבינלאומיות של הבנקים הלאומיים, שדה ענק של ספרות נושאת-רווח.

בבית-פנימה תהא זו עבדות, בענייני-חוץ מלחמה בלתי-פוסקת, אלא אם כל אנשי הגזעים ה'נחותים', לטיני או סלאבי, האחד עייף מן הציויליזציה הבורגנית, השני כמעט בלתי-מודע לה ובז לה מתוך יצר טבעי, אלא אם עמים אלו יסכימו להיכנע לעול אומה בורגנית-במהותה ומדינה עריצה עוד יותר משום שתקרא לעצמה מדינת-העם.

המהפכה החברתית, כפי שמציירים אותה העמלים הלטיניים והסלאביים בעיני רוחם, רוצים בה ומצפים לה, הינה רחבה לאין-שיעור יותר מאשר זו המובטחת בידי התוכנית הגרמנית או המרקסיסטית. אין זו עבורם שאלה של שחרור מדוד ומחולק, והניתן למימוש בתאריך מרוחק בעתיד, של המעמד העובד, אלא השחרור המוחלט והאמיתי של כל הפרולטריון, לא רק של כמה ארצות אלא של כל האומות, מתורבתות ובלתי-מתורבתות – ציויליזציה חדשה, משל-העם באמת, בהיותה יעודה להתחיל במעשה זה של שחרור אוניברסלי.

והמילה הראשונה של שחרור זה לא יכולה להיות אחרת זולת 'חירות', לא אותה חירות פוליטית, בורגנית, כה מאושרת ומומלצת כמטרה מקדמית של כיבוש בידי מרקס וחסידיו, אלא החירות האנושית הגדולה, אשר, בהורסה את כל המוסרות הדוגמטיות, המטאפיזיות, הפוליטיות והיורידיות בהן כבולים כולם היום לאדמה, תיתן היא לכולם, קולקטיבים כפרטים, אוטונומיה מלאה בפעולותיהם ובהתפתחותם, נושעים אחת ולתמיד מכל המפקחים, המכווינים והשומרים.

המילה השנייה של חירות זו הינה סולידריות, לא הסולידריות המרקסיסטית ממעל מטה משל ממשל כזה או אחר, באמצעות תכסיס או באמצעות כוח, על מסות האנשים; לא אותה סולידריות של הכל שהינה שלילת חירותו של כל אחד, ואשר הופכת בעצם עובדה זו לשקר, בדייה, המסתירה את העבדות כאמת שמאחוריה; אלא אותה סולידריות אשר, להפך, הינה האישור וההתגשמות של כל חירות, שמקורה לא בחוק פוליטי כלשהוא, אלא בטבע הקולקטיבי האנושי הפנימי, לפיה אין אף אדם חופשי אם אין כל האנשים הסובבים אותו והמשפיעים ולו ההשפעה הקטנה ביותר, ישירה או עקיפה, על חייו הינם חופשיים באותה המידה. ביטוי נהדר לאמת זו נמצא בהכרזה על זכויות האדם שניסח רובספייר, המכריזה כי עבודתו של האחרון באדם הינה עבדות כל האדם.

הסולידריות אותה אנו מבקשים, רחוקה מלהיות תוצאתו של כל אירגון מלאכותי או סמכותני כלשהוא, יכולה להיות רק התוצר הספונטני של החיים החברתיים, הכלכליים והמוסריים; תוצאתה של הפדרציה החופשית של אינטרסים, שאיפות ונטיות משותפות. בסיסה החיוניים הינם חירות, עבודה קולקטיבית – ההופכת הכרחית לכל אחד לא מכח חוק, אך מכוח העובדות – ורכוש משותף; כאור מכווין, ניסיון – הווה אומר היישום למעשה של החיים הקולקטיביים; ידע ולמידה; וכמטרה סופית, ביסוסה של האנושיות, וכתוצאה מכך הרס כל המדינות.

הנה האידיאל, לא האלוהי, לא המטאפיזי אלא האנושי והמעשי, אשר לבדו מתאים לשאיפות המודרניות של העמים הלטיני והסלאבי. הם רוצים חירות מוחלטת, סולידריות מוחלטת, שוויון מוחלט, או במילה בודדת, הם רוצים רק אנושיות והם לא יסתפקו, אפילו כמצב זמני וחולף, בדבר פחות מכך. המרקסיסטים יזלזלו בשאיפותיהם כשטותיות; כך נעשה תקופה ארוכה, אך הדבר לא הסיטם ממטרתם, ולעולם לא ישנו הם את פאר מטרה זו עבור אמרות-הכנף הבורגניות של הסוציאליזם המרקסיסטי.

האידיאל שלהם הוא מעשי במובן היות מימוש קשה הרבה פחות מאשר זה של הרעיון המרקסיסטי, אשר, לצד עוני מטרתיו, הינו גם בעל המטרד החמור של היותו לחלוטין בלתי-אפשרי לביצוע. לא תהא זו הפעם הראשונה בה אנשים נבונים, הגיוניים והנושאים את דבר המעשי והאפשרי יזוהו כאוטופיסטים, בעוד אלו הנקראים אוטופיסטים היום יזוהו כאנשים מעשיים למחרת. האבסורדיות שבמערכת המרקסיסטית נובעת בדיוק מן התקווה שבצמצומה המשמעותי של התוכנית הסוציאליסטית לעשותה מקובלת על הרדיקלים הבורגנים, היא תהפוך את האחרונים למשרתים שלא-בידיעתם ושלא-ברצונם של המהפכה החברתית. בכך מצויה טעות גדולה; כל ניסיון ההיסטוריה מלמדנו כי ברית הנערכת בין שני גורמים שונים תמיד מתגלה כיתרון לצד הריאקציוני שביניהם; הברית בהכרח מחלישה את הגורם הפרוגרסיבי יותר, באמצעות צמצום ועיוות תוכניתו, באמצעות הרס כוחו המוסרי ובטחונו העצמי, בעוד הגורם הריאקציוני, בהיותו אשם בדבר-שקר, הינו תמיד, ואף יותר מתמיד, נאמן לעצמו[17].

באשר לי, אין אני מהסס לומר כי כל הפלירטוטים המרקסיסטים עם הרדיקליזם, אם רפורמיסטי ואם מהפכני, של הבורגנים, לא יכולה תוצאתו להיות אלא הדמורליזציה וההתרופפות האירגונית של כוחו העולה של הפרולטריון, ובהמשך לכך התגבשות והתבססות של כוחם של הבורגנים.

פרק שישי

פעולה פוליטית והעובדים

בגרמניה, הסוציאליזם מתחיל להוות כוח מעורר-יראה[18], למרות חוקים מגבילים ודכאניים. מפלגת העובדים[19] הינן סוציאליסטיות בגלוי – במובן היותן חפצות ברפורמה סוציאליסטית של היחסים בין הון לעבודה, ובחישובן כי להשגת רפורמה זו, על המדינה לעבור תחילה רפורמה, וכי אם לא תטריח עצמה לעבור את הרפורמה בדרך-שלום, עליה לעבור את הרפורמה באמצעות מהפכה פוליטית. מהפכה פוליטית זו, טוענים הם, חייבת להקדים את המהפכה החברתית, אך אני מחשיב זאת כמשגה הרה-גורל, שכן מהפכה כזו תהא

בהכרח מהפכה בורגנית ותייצר רק סוציאליזם בורגני, הווה אומר, תוביל לניצול חדש, ערמומי וצבוע יותר, אך דכאני לא פחות מן הנוכחי.

אידיאל זה של מהפכה פוליטית המקדימה מהפכה חברתית פתח לרווחה את דלתות המפלגה הסוציאל-דמוקרטית לכל הרדיקלים הדמוקרטים, שיקשה לכנותם סוציאליסטים. ומנהיגי המפלגה, בניגוד לאינסטינקטים של העובדים עצמם, הביאוה להתקשרות של קירבה עם הדמוקרטים הבורגנים של מפלגת העם [הליברלים], אשר עויינת את הסוציאליזם עויינות דיה, כפי שמגלים העיתונות והפוליטיקאים שלה. מנהיגיה של מפלגה זו של-העם, עם זאת, הבחינו כי התבטאויות אנטי-סוציאליסטיות אלו לא התקבלו יפה בקרב העובדים, ושינו את הטון, בשל צרכם בסיוע העובדים להשגת יעדיהם הפוליטיים, כפי שהיו תמיד – היות הזרוע הכל-יכולה של העם, ועושק הרווחים לעצמם. כך הפכו 'דמוקרטים עממיים' אלו עתה ל-'סוציאליסטים' כלשהם. אך ה-'סוציאליזם' אינו מרחיק לכת מעבר לחלומות הבלתי-מזיקים של קואופרטיביזם בורגני.

בקונגרס באייזנאך [Eisenach], באוגוסט 1869, התנהל משא-ומתן בין נציגי שתי המפלגות, מפלגת עובדים ומפלגה דמוקרטית, אשר תוצאתו הייתה תוכנית אשר אכן היוותה את מפלגת העבודה הסוציאל-דמוקרטית. תוכנית זו הינה פשרה בין התוכנית הסוציאליסטית והמהפכנית של האינטרנציונל כפי שנקבעה בקונגרסים בבריסל ובבאזל, ותוכנית הדמוקרטיה הבורגנית. תוכנית זו קראה ל-"מדינת-עם חופשית", בה כל שררת המעמדות והניצול יופסקו. חירות פוליטית הוכרזה כתנאי הנחוץ בדחיפות הגדולה ביותר עבור השחרור הכלכלי של המעמדות העובדים. כתוצאה מכך השאלה החברתית הייתה בלתי-נפרדת מן השאלה הפוליטית. פתרונה היה אפשרי רק במדינה דמוקרטית. המפלגה הוכרזה כמקושרת לאינטרנציונל. מספר מטרות מיידיות נקבעו: זכות-בחירה לגברים, משאלי-עם, חינוך חובה חינם, הפרדת הדת מן המדינה, חופש העיתונות, סיוע המדינה לקואופרטיבים של עובדים.

תוכנית זו לא ביטאה את השאיפות הסוציאליסטיות והמהפכניות של העובדים, אלא את מדיניות המנהיגים. ישנה סתירה ישירה בין תוכנית האינטרנציונל והתוכנית הלאומית-גרידא המוצגת לעיל, בין הסולידריות הסוציאליסטית של העבודה והפטריטיזם הפוליטי של מדינת הלאום. כך הסוציאל-דמוקרטים מוצאים עצמם בעמדת איחוד עם בני-ארצם הבורגנים נגד העובדים של מדינה זרה; והפטריטיזם שלהם הביס את הסוציאליזם שלהם. עבדים בעצמם לממשל הגרמני, הם משתלחים בממשלה הצרפתי על עריצותה. ההבדל היחיד בין ביסמרק ונפוליאון השלישי היה כי האחד היה בן-בליעל מצליח והאחר כושל, האחד בן-בליעל והאחר בן-בליעל ומחצה.

מושג המדינה החופשית של הסוציאליסטים הגרמנים הינו סתירה בהגדרה, חלום בלתי-ניתן להשגה. סוציאליזם, ברמזו את הרס המדינה – תומכי המדינה חייבים לדחות אותו, חייבים להקריב את שחרורם הכלכלי של ההמונים לטובת הכוח הפוליטי של מפלגה מיוחסת כלשהיא – ובמקרה זה תהא זו דמוקרטיה בורגנית.

תוכניתם של הסוציאל-דמוקרטים משמעה בפועל שימת מבטחיהם בעזרתם של הדמוקרטים הבורגנים לעובדים להשיג מהפכה חברתית לאחר עזרת העובדים לבורגנים להשיג מהפכה פוליטית. הדרך בה הטמיעו אל תוכם רעיונות בורגניים מתגלה ברשימת מטרותיהם המיידיות, אשר להוציא האחרונה מהוות את התוכנית הידועה-היטב של הדמוקרטיה הבורגנית. ואכן, מטרות אלו הפכו למטרותיהם האמיתיות, וכך השאילו את המפלגה הסוציאל-דמוקרטית להוות כלי-שרת פשוט בידי הדמוקרטים הבורגנים.

האם מרקס עצמו רוצה ביריבות בין מעמד למעמד, היריבות אשר הופכת לבלתי-אפשרית כל השתתפות של ההמונים בפעולה הפוליטית של המדינה? שכן פעולה זו, בהיחשבה בנפרד מן הבורגנות, אינה בת-ביצוע: היא אפשרית רק כאשר היא מתפתחת בתיאום עם מפלגה כלשהיא של אותו המעמד ובהיותה מניחה לעצמה להיות מכוונת בידי הבורגנים. מרקס אינו יכול שלא להיות מודע לכך, ומלבד זאת, המתרחש כיום בג'נבה, ציריך, באזל ובכל רחבי גרמניה ראוי כי יפקח את עיניו בנקודה זו, אם עצם הוא אותן – לכך, בכנות, איני מאמין. אין זה אפשרי עבורי להאמין בכך לאחר קריאת הנאום אותו נשא באמסטרדם, בו אמר כי במדינות מסוימות, אולי אפילו בהולנד עצמה, יכולה השאלה החברתית להיפתר בדרכי-שלום, במסגרת החוק, ללא שימוש בכוח, באופן ידידותי, דברים אשר משמעותם לא יכולה להיות אלא זו: השאלה יכולה להיפתר בסידרה של פשרות עוקבות, פייסניות, רצוניות, זהירות, בין בורגנות ופרולטריון. מאציני לא אמר מעולם דבר זולת זאת [20].

מאציני ומרקס נמצאים בהסכמה על נקודה זו, בעלת החשיבות המכרעת, כי הרפורמות החברתיות הגדולות אשר עתידות לשחרר את הפרולטריון לא יכולות שיתממשו אלא במדינה דמוקרטית, רפובליקנית, חזקה מאוד וריכוזית ביותר, אשר, למען רווחתם הנכונה של העם, למען מתן להם חינוך וסעד חברתי, חייבת לכפות עליהם, באמצעות קול-הצבעתם-שלהם, ממשל חזק מאוד [21].

אני טוען כי אם תמשיך המפלגה המרקסיסטית, זו של הדמוקרטיה-המתקראת-סוציאליסטית, לדבוק בנתיב הדרישות הפוליטיות, היא תמצא עצמה נאלצת לגנות, במוקדם או במאוחר, את נתיב פעולת השביתה, בהיות שני אלה כה בלתי-מתאישים זה עם זה במציאות.

זהו תמיד אותו מזג גרמני ואותו היגיון אשר מוליך את המרקסיסטים היישר ובאופן הרה-גורל אל מה שאנו מכנים סוציאליזם בורגני, ולהשלמתה של ברית פוליטית חדשה בין הבורגנים שהינם רדיקלים, או הנאלצים להפוך לכאלו, לבין המיעוט ה-'נבון', המהוגן, הווה אומר, המבורגן-כיאות, של פרולטריון-העיר, לרעתם של המוני הפרולטריון, לא רק בכפר, אלא בעיר גם כן.

כזו היא המשמעות האמיתית של מועמדויות עובדים לפרלמנטים של מדינות קיימות, וזו של כיבוש הכוח הפוליטי בידי המעמד העובד. שכן אפילו מנקודות ראותו של פרולטריון הערים בלבד, אשר לתועלתו הבלעדית מבקשים המרקסיסטים להשתלט על הכוח הפוליטי – האין ברור כי הטבע העממי של כוח זה לעולם לא יהא אלא בדייה? מן הסתם יהא זה בלתי-אפשרי עבור מאות אלפים ואפילו עשרות אלפים או, אכן, עבור אלפים בודדים של אנשים להשתמש באופן מעשי בכוח זה. בהכרח יפעילו הם אותן באמצעות בא-כח, הווה אומר, יפקידו אותו בידי קבוצת אנשים שנבחרה בידיהם לייצגם ולמשול בהם, ואשר לא תיכשל בגרום להם להתדרדר חזרה אל השקרים וצורות-השעבוד של מערכת הנציגים במשטר הבורגני. לאחר רגע קט של חירות או אורגיה מהפכנית של אזרחי מדינה חדשה, יתעוררו הם לגלות עצמם עבדים, צעצועים וקורבנות של תאבי-כוח חדשים. אדם יכול להבין כיצד ומדוע מתקשרים פוליטיקאים נבונים בלהט רב לתוכנית אשר פותחת אופק כה רחב לשאפתנותם; אך כי עובדים רציניים, אשר נושאים בליבם כלהבה חיה את רגש הסולידריות עם עמיתיהם לעבדות ולעלבון ברחבי העולם, ואשר שואפים לשחרר עצמם לא לרעת הכל אלא לטובת שחרור הכל, להיות חופשיים עצמם יחד עם הכל ולא להפוך לעריצים בתורם, כי עמלים כנים יוכלו לרחוש חיבה לתכנית כזו – זאת קשה הרבה יותר להבין.

אולם אני בטוח ביטחון מוצק כי בעוד מספר שנים העובדים הגרמנים עצמם, בהכירם את ההשלכות הרוח-הגורל של תיאוריה אשר יכולה לסייע רק ביד שאפתנותם של מנהיגיהם הבורגנים או, אכן, של כמה עובדים יוצאי-דופן המבקשים לטפס על כתפי חבריהם כדי להפוך לבורגנים בעלי-שררה ונצלניים בתורם – לי ביטחון כי העובדים הגרמנים יזנחו תאוריה זו בבוז ובזעם, וכי יאמצו את התוכנית האמיתית של שחרור מעמד-העובדים, זו של הרס המדינות, באותו להט בו עושים זאת היום העובדים בארצות הים-התיכון הגדולות – צרפת, ספרד, איטליה – כמו גם העובדים ההולנדים והבלגים.

בינתיים, אנו מכירים בזכותם המלאה של העובדים הגרמנים ללכת בדרך הנדמית להם כטובה ביותר, בתנאי כי יאפשרו לנו אותה חירות. אנו מכירים אפילו כי ייתכן בהחלט כי בשל כלל ההיסטוריה שלהם, טבעם הפרטי, מצב הציויליזציה שלהם ומצבם הכללי כיום הם נאלצים ללכת בדרך זו. הניחו, אם כן, לעמלים הגרמנים, האמריקנים והאנגלים לזכות בכוח פוליטי אם רוצים הם בכך. אך יניחו נא הם לעמלים ביתר הארצות לצעוד באותה מידת אנרגיה לעבר הרס כל הכוח הפוליטי. חירות לכל, וכבוד טבעי לחירות זו; כאלה הם התנאים החיוניים לסולידריות בינלאומית.

המפלגה הסוציאל-דמוקרטית שנוסדה ב-1869 בידי ליבקנכט [Liebknecht] ובבל [Bebel], בברכתו של מרקס, הכריזה בתוכניתה כי *כיבוש הכוח הפוליטי היה התנאי המקדמי לשחרורו הכלכלי של הפרולטריון*, וכי כתוצאה מכך חייבת המטרה המיידית של המפלגה להיות אירגון רחב-היקף של הסערה חוקית למען זכייה בזכות-בחירה כללית וכל יתר הזכויות הפוליטיות; מטרתה הסופית – ייסודה של המדינה הפאן-גרמנית המתקראת-מדינת-העם.

בין נטייה זו ונטיית הברית [אירגונו של באקונין] שדחתה כל פעולה פוליטית, נטייה שאין לה כמטרה מיידית וראשית את ניצחון העובדים על הקפיטליזם, וכתוצאה מכך, את הרס המדינה, קיים אותו ההבדל, אותה התהום, כבין הפרולטריון לבורגנות. הברית, באימוצה ברצינות את תוכנית האינטרנציונל, דחתה בבוז כל פשרה עם הפוליטיקה הבורגנית, תעטה זו מסווה רדיקלי וסוציאליסטי ככל שתחפוץ, כאשר היא מציעה לפרולטריון כדרך לשחרור אמיתי את המדינות היחידה שתסייע להם באמת, את המדינות השלילית באופן בלעדי של הרס המוסדות הפוליטיים, הכוח הפוליטי, הרס הממשל בכללותו, הרס המדינה, וכתוצאה הכרחית את האירגון הבינלאומי של כוחות הפרולטריון הפזורים לכוח מהפכני המכוון נגד כל הכוחות הממוסדים של הבורגנות.

הסוציאל-דמוקרטים של גרמניה, להפך מכך, ייעצו לאותם עובדים אשר, לרוע מזלם, הקשיבו להם, לאמץ, כמטרה המיידית של התקשרותם יחד, הסערה חוקית למען הכיבוש המקדמי של הזכויות הפוליטיות; כך הכפיפו את התנועה לשחרור כלכלי לתנועה שהינה ראשית-כל פוליטית באופן בלעדי, ובהיפוך ברור זה של כלל תוכנית האינטרנציונל, מילאו הם בהנף-יד יחיד את התהום אשר פערו בין פרולטריון ובורגנות. הם עשו יותר מכך – הם רתמו את הפרולטריון ליצול הבורגנות. שכן ברור כי כלל התנועה הפוליטית הזו, הנדחפת קדימה כה בידי הסוציאליסטים הגרמנים, בשל הצורך כי תקדים את המהפכה הכלכלית, יכולה להיות מוכוונת רק בידי הבורגנות, או אשר הוא גרוע יותר – *בידי עובדים שהתגלגלו להיות בורגנים בשאפתנותם וביהרתם*, ובעוברה במציאות מעל ראשי הפרולטריון, כמו כל קודמיה, לא תיכשל תנועה זו לדון פעם נוספת את הפרולטריון להיות אך מכשיר עיוור שיוקרב, ללא ספק, במאבק בין המפלגות הבורגניות השונות לבין עצמן לכיבוש הכוח הפוליטי, הווה אומר, עבור הכוח וזכות השררה על ההמונים וניצולם. לכל המפקפק בכך, עלינו אך להראות את אשר מתרחש בגרמניה, בה גופיה של הסוציאל-דמוקרטיה שרים המנוני שמחה בראותם קונגרס

(באייזנאך) של פרופסורים לכלכלה פוליטית בורגנית הממליצים בפני הפרולטריון של גרמניה על ההגנה הגבוהה והנשואה של מדינות, ובחלקים של שויצריה בהם נמצאת התוכנית המרקסיסטית בעמדה עדיפה, בג'נבה, ציריך, באזל, בהן התדרדר האינטרנציונל לנקודה בה אין הוא עוד אלא סוג של קלפי לתועלתם של הבורגנים הרדיקלים. עובדות אלה עליהן אין עוררין נדמות בעיניי כחדות-ביטוי יותר מכל אוסף מילים.

עובדות אלה הינן אמיתיות והגיוניות במובן היותן תוצאה טבעית של נצחון התעמולה המרקסיסטית. ומסיבה זו אנו נלחמים בתיאוריות המרקסיסטיות עד המוות, משוכנעים כי לו יכלו הם לנצח בכלל האינטרנציונל, לא היו נכשלים הם בהמתתו – לפחות המתה-שברוח, בכל מקום – כפי שכבר עשו במידה רבה בארצות שהוזכרו זה-עתה.

התשוקה האינסטינקטיבית של ההמונים לשוויון כלכלי הינה כה גדולה כי אם יכולים היו הם לקבלו מידי ממשל-עריצות, היו הם ללא ספק וללא הרהור רב עושים כפי שעשו בעבר, ומוסרים את עצמם בידי ממשל-העריצות. לשמחתנו, הניסיון ההיסטורי בא לידי שימוש במידת-מה גם אצל ההמונים. היום, מתחילים הם להבין בכל מקום כי לא היה לכל ממשל-עריצות בעבר, ואין לאף אחד מהם היום, הן הכוח והן הרצון להעניק להם שוויון כלכלי. תוכניתו של האינטרנציונל הינה, למרבה השמחה, מפורשת בשאלה זו. *שחרורם של העמלים יכול שיהיה פועלם אך של העמלים עצמם.*

האין מדהימה העובדה כי מרקס האמין כי ניתן להרכיב על-גבי הצהרה זו, שהינה מדויקת למרות הכל, ואותה ניסח מן-הסתם בעצמו, את הסוציאליזם המדעי שלו? הווה אומר, את האירגון והממשל בחברה חדשה זו בידי מדענים סוציאליסטים ופרופסורים – הגרוע שבממשלים העריצים?!

אך הודות ל-"אספסוף" עצום ונהדר זה של פשוטי העם, שיתנגדו בעצמם, מעודדים בידי אינסטיקנט בלתי-מנוצח כמו גם צודק, לכל השגיונות הממשליים של מיעוט קטן זה במעמד-העובד, שהינו כבר ממושמע ומגויס מספיק להוות את המירמידונים של ממשל-עריצות חדש, הסוציאליזם המדעי של מרקס יותר תמיד בגדר חלום מרקסיסטי. ניסיון חדש זה, נורא, אולי, עוד יותר מכל ניסיונות העבר, ייחסך מן החברה, משום שהפרולטריון ככלל, ובכל הארצות, נושא בקרבו חשד עמוק נגד כל אשר הוא פוליטי ונגד כל הפוליטיקאים בעולם, יהיו צבעי מפלגתם אשר יהיו, ברמותם, דכאם, נצלם בעבר, כולם באופן שווה – הרפובליקנים האדומים ביותר בה-במידה כמו המונרכיסטים האבסולוטיסטיים ביותר.

נספח

בספרו של ישעיהו ברלין, קארל מרקס: חייו וסביבתו (הוצאת Home University Library) נדפסים מחדש מספר קטעים מכתביו של באקונין אותם לא מצאתי בכל מקום אחר ואשר מדגישים את השקפותיו על המדינה, וקטעים אחרים על אופיו של מרקס. להלן הקטעים אודות המדינה:

"אנו האנארכיסטים המהפכניים היננו אויבים לכל צורות המדינה וארגוני המדינה... אנו סבורים כי כל שלטון מדינה, כל הממשלות בהיותן בעצם טיבן מוצבות מחוץ להמוני האנשים, חייבות בהכרח לנסות ולשעבד אותם למנהגים ומטרות הזרים להם בתכלית. אנו מכריזים על עצמנו, אם כן, כאויבים... של כל ארגוני המדינה ככאלו, ומאמינים כי ההמונים

יכולים להיות מאושרים וחופשיים רק כאשר, מאורגנים למלטה באמצעות התקשרותם העצמית, האוטונומית והחופשית לחלוטין, ללא השגחתם של אפטרופוסים כלשהם, ייצרו הם את חייהם שלהם."

"אנו מאמינים כי הכוח משחית את אלו הנושאים אותו, ובה-במידה בה את אלו הנאלצים לציית לו. תחת השפעתו המכלה הופכים אחדים לרודנים חמדניים ושאפתניים, המנצלים את החברה לתועלתם שלהם או לתועלת מעמדם, בעוד אחרים הופכים לעבדים נרצעים. אינטלקטואלים, פוזיטיביסטים^[22], דוקטרינריים, כל אלו המציבים את המדע לפני החיים... מגינים על רעיון המדינה כמהווה את ישועתה היחידה של החברה – באופן הגיוני למדי, משום שהנחתם המוטעית כי המחשבה קודמת לחיים, כי רק תיאוריה מופשטת יכולה להוות את נקודת המוצא של הפועל החברתי... הם מגיעים למסקנה הבלתי-נמנעת כי משום שידע תיאורטי שכזה נמצא כרגע רק בידי מעטים ביותר, על אותם מעטים להחזיק ברשותם את החיים החברתיים, לא רק להעניק השראה, אלא לכוון את כלל התנועות העממיות, וכי ברגע בו תמה המהפכה על סדר חברתי חדש להיכון מיד; לא התקשרות חופשית של גופים עממיים... הפועלים בהתאם לצרכים ולאיינסטינקטים של העם, אלא כוח ריכוזי דיקטטורי, המרוכז בידי מיעוט אקדמי זה, כאילו ביטאו הם באמת את הרצון העממי... ההבדל בין דיקטטורה מהפכנית שכזו לבין המדינה המודרנית אינו אלא הבדל של קישוטים חיצוניים. במהותן, שתיהן הינן מעשה-רודנות של המיעוט על הרוב, בשם העם – בשם טיפשותם של הרבים וחוכמתם הנעלה של המעטים; וכך הן ריאקציוניות באותה המידה, זוממות להבטיח זכויות-יתר פוליטיות וכלכליות למיעוט השליט... שיעבוד של ההמונים, להרוס את הסדר הנוכחי רק כדי להקים את דיקטטורות נוקשות משלהן על הריסותיו." (עמ' 205-206)

הערות-תחתית

1. כלומר המרקסיסטים.
2. כלומר 1871.
3. מטריאליזם היסטורי.
4. לאסאל [Lassalle], חי בין 1825 ל-1864; דמגוג מבריק, הוא הפך את תורתו של מרקס לעממית, והזניק את התנועה הסוציאל-דמוקרטית בגרמניה. אירגונו, ההתאגדות הכללית של עובדים גרמנים, התאחד עם המרקסיסטים ב-1875.
5. שימושו של באקונין במונח "המטרה הראשה של ההיסטוריה" – אל לו להיות מובן כבעל משמעות תיאולוגית, היינו, להתפרש כאילו סבר כי טבע הדברים הוא כזה המגלם כוונה או מטרה קוסמית המפעילה את הפעילות בעולם. תיאוריה כזו מערבת באופן בלתי-נמנע את קיומה של אינטליגנציה מכוונת מאחורי הטבע, וזאת, כמטריאליסט, הוכחש על-ידי באקונין לחלוטין. הוא מתכוון בביטוי "המטרה הראשה של ההיסטוריה" בפשטות לאידיאל אליו על המין האנושי לכוון, כפי שהוא מגדיר אותו מספר שורות בהמשך בתמליל. כפי שהוא אומר בפסקה אחרת בכתביו, האדם הינו חלק מן הטבע האוניברסלי, ואינו יכול להילחם נגדו; "אך באמצעות חקר חוקיו, באמצעות זיהוי עצמו באופן כלשהו עימם, כשהוא מטמיע אותם בתהליך פסיכולוגי במוחו, לרעיונות ושכנועים אנושיים פנימיים, הוא משחרר עצמו מן העול המשולש בו הוא נתון ראשית בידי הטבע, שנית בידי טבעו-שלו הפנימי, ולבסוף בידי החברה שלה הוא תוצר." (מיכאיל באקונין וקארל מרקס, עמ' 337)
6. באקונין כתב מספר שנים לפני תגליתו של פאסטר את החיסון למחלה זו.

7. זוהי, כמובן, הגזמה מצידו של באקונין. ואנדאליזם כזה לא היה נפוץ. היו אלה התהפוכות הפוליטיות, הפלישות הברבריות, והמלחמות האינסופיות, מלחמות חוץ ופנים, שגרמו לשקיעת התרבות. הנוצרים נטו יותר להזניח ולהתעלם מן התרבות הקלאסית מאשר לרדוף את גילוייה. כמובן, זה נכון כי השקיעה והתהליך הקרוב להכחדה של התרבות העתיקה עיכב משמעותית את הקידמה האינטקטואלית.
8. באבוף [1762-1797] (Babeuf) יזם קשר של "שווים" לתפיסת השלטון בצרפת ולהחלת קומוניזם סמכותני טוטליטרי. הקשר מתגלה והקושרים מוצאים להורג.
9. באלנק, לואי [1811-1882] (Blanc, Louis), הטיף לסוציאליזם-של-המדינה בצרפת, בייחוד בתקופה 1840-1850.
10. נכתב בספטמבר, 1870.
11. תייר [Thiers], אדולף (1797-1877), נשיא הרפובליקה השלישית בשנים 1871-1873. האחראי העיקרי לדיכוי חסר-הרחמים של הקומונה הפריסאית.
12. יש לזכור כאשר קוראים זאת ואת הפסקאות הנוגעות בארצות-הברית כי החומר נכתב ב-1867, זמן לא רב לאחר תום מלחמת האזרחים. בזמן זה לא היה קל כל-כך לראות כי המפלגה הרפובליקנית לא הייתה במציאות "מפלגה של שחרור" אלא מפלגה של הקפיטליזם התעשייתי, וכי מלחמת האזרחים לא נוהלה כדי "לשחרר את העבדים" כי אם אך להחליט אם ימשיכו להיות עבדים במובן הקלאסי או עבדי-שכר.
13. רמיזה סאטירית לתיאורו של מרקס בידי סורגה [Sorge], הנציג הגרמני-אמריקני, בוועידת האג.
14. השווה לתאוריה של ג'יימס ברנהם [Burnham] בספרו *מהפכה ניהולית*.
15. הווה אומר, 1872.
16. משפט זה הינו, כמובן, לחלוטין אירוני.
17. רדיקלים – האגף הפרוגרסיבי יותר של הליברלים, והמייצגים רפרומה חברתית ושוויוניות פוליטית, אך לא את ביטול הרכוש הפרטי או מערכת השכר. מכאן שלא היו סוציאליסטים. מפלגות העבודה [Labour] של היום ירשה רבות ממדיניותם.
18. נכתב בספטמבר 1870.
19. המרקסיסטים והלאסאליים. התאחדו ב-1875.
20. בקטע קודם, אמר באקונין כי מאציני, כמו המרקסיסטים, רצה להשתמש בכוח העם כדי להשיג כוח פוליטי.
21. זהו, במהותו, הקו אשר מציגים היום הפוליטיקאים ממפלגות העבודה, בייחוד כאשר, באוסטרליה [בשנות ה-1950], הם מבקשים את הגדלת כוחה של הממשלה הפדרלית.
22. חסידיו של אוגוסט קומט [1798-1857] (Comte), מייסד מדע הסוציולוגיה. בכתביו המאוחרים, קומט קידם דת של אנושיות, אשר תובל בעין כהונה אגנוסטית חילונית, המורכבת ממדענים אינטלקטואלים, אשר יהוו את המדריכים המוסריים והרוחניים של סדר חברתי חדש זה.